

Konjunktúra Kutatási Füzetek 2. sz.

**Ellentmondásos várakozások, csökkenő
növekedési ütem**

Tóth István János

Budapest, 1999. szeptember

Konjunktúra Kutatási Füzetek 2. szám
TÁRKI Konjunktúra Kutatási Projekt

Ellentmondásos várakozások, csökkenő növekedési ütem

Szerző: TÓTH István János a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdasági Kutatóközpontjának tudományos főmunkatársa, a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszékének adjunktusa, a TÁRKI Konjunktúra Kutatási Projekt vezetője.

Cím: MTA KTK, 1112 Budapest, Budaörsi út 45.
Tel.: (+36 1) 309-2657
Fax: (+36 1) 319-3136
E-mail: tothij@econ.core.hu

TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Rt.
1112 Budapest, Budaörsi út 45.
1518 Budapest, Pf. 71.
Tel.: 309-7676
Fax: 309-7666
E-mail: tarki@tarki.hu
Internet: www.tarki.hu

Tartalomjegyzék

Összefoglaló	4
Bevezetés	8
1. A megkérdezett cégekről	9
2. Helyzetkép és előrejelzés.....	11
2.1. Beruházások, tervezés és készletek	11
2.2. Foglalkoztatottság munkaerőhiány és bérek	19
2.3. Kapacitások és beszállítók	21
2.4. Forgalom, export és import	28
2.5. Eredményesség	37
2.6. Árak, inflációs várakozások	39
2.7. Közérzet és várakozások	47
3. Következtetések	50
Mellékletek.....	53
M1. Az adatfelvétel egyes jellemzői.....	53
M2. Az illeszkedésvizsgálat eredményei.....	54
M3. A megkérdezett minta megoszlása ágazati csoportok és régiók szerint	56
M4. A GDP növekedési üteme a magyar gazdaságban 1981-1998 között	56
M5. A GDP negyedéves növekedési ütemei 1996-1999 között	57
M6. A feldolgozóipari termelés, export és belföldi értékesítés alakulása 1992-1999 között	57
M7. Az ipari termelés alakulása 1929-1938 és 1989-1998 között.....	58
M8. Az ipar és a feldolgozóipar fontosabb gazdasági mutatóinak alakulása 1996-1999 között	59
M9. A gazdasági szervezetek várakozásai és helyzete a feldolgozóiparban és a nemzetgazdaságban az Országos Munkaügyi Módszertani Központ felvételei alapján	60
M10. A beruházások finanszírozásában a nyereség és/vagy amortizáció felhasználásának logisztikus regressziós becslése.....	62
M11. A hosszú és rövidlejáratú bankhitelek összes forráson belüli arányának rendezett logit becslése.....	63
M12. A cégek megoszlása az export és a belföldi árak emelkedésének logaritmus szerint (hisztogram)	64

Összefoglaló

A TOP 1500 konjunktúra mutatói 1998-99-ben, %

Mutatók	Felvételek		
	1998. december (TOP98/3)		1999. július (TOP99/1)
	Becslések		
	1998	1999	1999
A forgalom nominális növekedése az előző évhez képest	32-42	11-19	7-12
Az árbevételt növelő cégek aránya	83	81	84
Nyereséges cégek aránya	82	-	85
Javuló eredményességű cégek aránya	-	54	55
Létszám alakulása az előző évhez képest	0,8-1,1	3,1-3,5	-1 – 2,6
Létszámot bővítő cégek aránya	48	38	31
Bruttó bérek növekedése az időszak végén (megelőző év decemberi bérszínvonal = 100%)	17-18	13-15	12-13
Kapacitások kihasználtsága	80-86	-	78-82
Kapacitások kihasználását javító cégek aránya	43	-	30
A rendelésállomány várható növekedésével számoló cégek aránya		50 ⁽¹⁾	49 ⁽¹⁾
A beruházási volument növelő cégek aránya	56	36	42
A cég által termelt termékek belföldi árainak növekedési üteme			
Gyorsabb lesz	-	8	6
Nem változik	-	54	46
Lassabb lesz	-	39	49
A cég gazdasági helyzete jelenleg			
Jó	48		36
Közepes	45		51
Rossz	7		13
A cég gazdasági helyzetének várható változása a következő fél évben			
Javul	48		49
Nem változik	42		39
Romlik	10		12

(1: A következő félévben várható rendelésállomány nagysága a megelőző év azonos időszakához képest)

1. A vizsgálat során a legnagyobb 1500 exportáló cégből 295-öt kérdeztünk meg. A megkérdezett vállalkozások – hasonlóan a TOP98 korábbi felvételeihez – ágazati csoportok és az exportárbevétel nagysága szerinti megoszlása megfelel a kiválasztott 1500 cégre jellemző megoszlásnak.
2. A vizsgált cégek körében 1999-ben magas a beruházási aktivitás. A cégek 42%-a válaszolt úgy, hogy idén növeli beruházásai volumenét. Ez a tavalyihoz képest kisebb beruházási aktivitást jelent: egy évvel ezelőtt a válaszadók közel 53%-a vélekedett így.
3. A gépipari, a vegyipari, nehézipari és egyéb feldolgozóipari cégek kívánják 1999-ben legnagyobb arányban növelni a beruházások volumenét (56% és 48%), míg az élelmiszeriparba, textil és fa- valamint papíriparba tartozók 27%-a tervezi ezt.
4. A beruházási volumen alakulása szoros pozitív kapcsolatban van a létszám és a forgalom, valamint az eredményesség alakulásával. Legnagyobb arányban a létszámot és a forgalmat a cégek többségénél jobban növelők, valamint a nyereségüket növelni képes cégek beruházási aktivitása nő.
5. 2000-ben a beruházási aktivitás némi csökkenése jelezhető előre. A tavaly nyári várakozásokhoz képest némileg nőtt azon cégek aránya, amelyek a következő évre a beruházási volumen csökkenésével számolnak, és nőtt azoké, amelyeknél várhatóan nem változik a beruházások volumene. Ezek szerint a legnagyobb exportáló cégek körében 2000-ben a beruházások növekedési ütemének további csökkenése, illetve kedvező esetben az 1999-es ütem megismétlődése várható.
6. 1999-ben a beruházások eredményeként – az 1998-ra is jellemző arányban – átlagosan 14%-kal bővültek a kapacitások.
7. Valamelyest nőtt a több mint egy éve nem mozgó készletek aránya mind az input, mind az output készleteken, mind pedig a félkésztermék-készleteken belül. A növekedés azonban nem számottevő.
8. Nőtt a cégek közötti különbség a tervezés időhorizontja szerint. Mind a hosszú távra tervező, mind a tervezni nem tudó cégek aránya nőtt az egy évvel ezelőtti helyzethez képest.
9. A cégek közel harmadában várhatóan csökken, 31%-ában növekszik, és 37%-ában nem változik a létszám 1999-ben. Ez kisebb fluktuációra és óvatosabb létszámbővítési tervekre mutat, mint a múlt évre vonatkozó, tavaly nyári felvétel adatai. Borúlátóbbakká váltak a létszám 1999-ben történő növelésére vonatkozó várakozások.
10. Legnagyobb valószínűséggel bővítik létszámukat a külföldi tulajdonban lévő és a gépipari cégek.
11. A létszám 1999 végén 99-102,6%-a lehet a tavalyinak. Nem kizárt, hogy e vállalati körben olyan mértékben nőjön a létszám, mint tavaly (0,8-1,1%).
12. 1999-ben a tavalyi szinthez képest (80-86%) némileg csökkent a kapacitások kihasználtsága (78-82%), ez azonban nem tekinthető számottevő változásnak. 1998 után, 1999-ben várhatóan tovább csökken a kapacitások javuló kihasználtságával, és nő azok romlásával számoló cégek aránya. Jobb kapacitáskihasználtság jellemzi a dunántúli, a külföldi tulajdonban lévő és a közepes cégeket. Továbbá, inkább jellemzi ez a nyereségeket, az eredményességüket javító és a forgalmukat bővítő cégeket.

13. A második félévben az első félévhez képest nő – de nem jelentős mértékben – a növekvő rendelésállománnyal számoló cégek aránya.
14. Nem várhatunk számottevő változást a magyar beszállítók arányában 1999-ben. A cégek közötti szegmentált piaci struktúra erősödésére mutató jelként értelmezhetjük, hogy azoknál a cégeknél magasabb az átlagosnál a magyar beszállítók aránya, amelyek piaci helyzete romlik: 1999-ben várhatóan veszteségesek lesznek, a forgalmuk csökkent 1998-ban és exportjuk, valamint létszámuk is csökken 1999-ben.
15. A legnagyobb exportáló feldolgozóipari cégek túlnyomó többsége az Európai Unió országaiba exportál. 93%-uk szállít ebbe a régióba, és az ide szállító cégeken belül 72% azok aránya, amelyek exportjában az EU-ba irányuló kivitel meghaladja az 50%-ot. Azaz a legnagyobb exportáló cégek 67%-ára igaz az, hogy a cég exportjának több mint fele az EU-ba irányul. E cégek túlnyomó többségének eladási lehetőségeit legnagyobb részben az EU országok konjunkturális helyzete határozza meg.
16. 1999-ben várhatóan csökken a forgalom és ezen belül az export növekedésének üteme. Különösen az utóbbira vonatkozó várakozások óvatosak. A növekedési ütem csökkenésével párhuzamosan megfigyelhető a vállalati szintű növekedési ütemek különbségeinek további kiegyenlítődése is. De továbbra is érvényes marad a gépipar és a külföldi tulajdonban lévő cégek – már 1997-re és 1998-ra is jellemző – dominanciája. A gépipari és külföldi tulajdonban lévő cégek 1999-ben számottevően gyorsabban fogják növelni exportjukat, mint a többi cég.
17. A várakozások magasabb export növekedési ütemet valószínűsítene az új évezred első évében. 2000-ben az export növekedésében továbbra is az 1997-99-ben megfigyelt jellegzetességek lesznek megfigyelhetők: a külföldi tulajdonú cégek szignifikánsan magasabb növekedési üteme, a gépipar kimagasló teljesítménye és a létszámváltozás, valamint az export növekedési üteme közötti pozitív kapcsolat. Budapesten és Pest megyében lévő cégek várható növekedési ütemei a legmagasabbak, valamint az is megfigyelhető, hogy az exportot 1998-ban nagy mértékben növelő cégek hasonló eredményt várnak 2000-ben is.
18. Rendkívül kedvezőek, bár a korábbiakhoz képest kissé visszafogottabban a cégek 1999-es eredményességére vonatkozó várakozások. A legnagyobb exportálók több mint 85%-a azt várja, hogy nyereséges lesz 1999-ben, és csak közel 7%-uk számol veszteséggel. Az árbevétel arányos eredmény várható szintje nem változik a tavalyihoz képest, ami ugyancsak pozitív jel és a cégek eredményességének stabilizálódására mutat.
19. 1999-ben tovább csökken a legnagyobb exportáló cégek árainak növekedési üteme. A TOP1500 körében 1999. decemberig a belföldi árak növekedését 4,1-5,6% körülire tehetjük a tavalyi decemberi árszinthez képest. A külpiaci árak esetében pedig 1,5-3,1% közötti árnövekedés valószínűsíthető. A cégek termékeinek várható export- és belpiaci áralakulása között szoros pozitív kapcsolatot figyelhetünk meg. A cégek exportáraik és az árfolyam változása nyomán alakítják ki belföldi áraikat.
20. Az árakat növelni nem tudó cégek között az átlagosnál nagyobb a kisebb, a forgalmat növelni nem tudó, valamint a veszteséges cégek aránya. A belföldi árak esetében a regionális különbségek is számottevőek: a központi régióban (Budapest és Pest megye) nagyobb ütemű árnövekedés jellemző, mint Kelet- és Észak-Magyarországon.

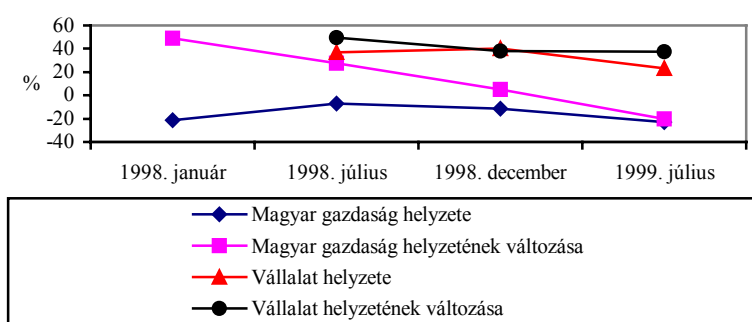
21. A TOP 1500 cégeknek vezetői egyre kevésbé optimistán látják a magyar gazdaság helyzetét. Ezzel 1999-ben is folytatódik – a nyugat-európai növekedés mérséklődése nyomán – 1998 végétől megfigyelhető tendencia. Az általános gazdasági helyzet következő fél évben várható változásáról is negatívabb képet alkotnak a cégek, mint fél évvel, vagy egy évvel ezelőtt.
22. Saját cégük helyzetét – az export eladásait érzékenyen érintő EU országok, és ezen belül Németország, növekedési ütemeinek lassulása dacára – sokkal optimistábban látják a megkérdezettek, mint a magyar gazdaságét. Az előbbire közel 36%-uk adott „jó” és csak 13%-uk „rossz” minősítést. Egyértelműen optimisták a cég helyzetének várható változására vonatkozó vélemények. Ezek továbbra is pozitívak: a menedzserek 47%-a várja, hogy cégének helyzete kicsit, és 3%-a azt, hogy jelentősen javul, miközben a romló tendenciával számolók aránya összesen 12%-ot tesz ki. A helyzet változására vonatkozó várakozások tendenciájukban sem mutatnak változást a félévvel ezelőtti véleményekhez képest.

Ugyancsak pozitív kép rajzolható fel akkor, ha a cégek 2000-ben várható értékesítési lehetőségei felől érdeklődünk. A vezetők 43,5%-a vár nagy-, illetve kismértékű javulást, és mindössze 11,3%-uk számít valamilyen mértékű romlásra.

Azt mondhatjuk tehát, hogy folytatódott a korábban is megfigyelhető furcsa eltérés *a magyar gazdaság* helyzetének, e helyzet várható alakulásának, valamint *a saját vállalat* helyzetének és e helyzet várható alakulásának menedzserei megítélése között. A saját cégük helyzetét tekintve a menedzserek nagyobb aránya látja ezt kedvezőnek, mint kedvezőtlennek, és a túlnyomó többség az értékesítési lehetőségek szűkülése mellett sem várja cégé helyzetének romlását.

A. ábra

A magyar gazdaság és a cég saját helyzetének valamint a helyzet várható alakulásának megítélése a legnagyobb feldolgozóipari cégek körében, %

Megjegyzés: az ábrán a javuló (jó) és a romló (rossz) válaszok arányainak különbségeit mutató egyenleg statisztika értékeit ábrázoljuk.

Bevezetés¹

Magyarországon több mint húsz év óta nem volt olyan mértékű gazdasági növekedés, mint 1998-ban, amikor a GDP 5,1%-kal, az ipari termelés pedig 12,6%-kal nőtt (lásd az M4. ábrát). Az 1995-ös stabilizációs program után 1996 utolsó negyedévében megindult növekedés 1998 III. negyedévében érte el legmagasabb ütemét: 5,6%-ot (lásd az M5. ábrát). Ez az ütem nemcsak az EU országok átlagos növekedését (2,8%) szárnyalta túl (ami az alacsonyabb bázist figyelembe véve nem különösen meglepő), hanem az átalakuló Kelet-Európai országok növekedési ütemeit is².

E növekedés motorja a feldolgozóipar és ezen belül is a feldolgozóipari export volt. A feldolgozóipari termelés 16,3%-kal, az export pedig közel 30%-kal múlta felül az egy évvel azelőtti szintet (lásd a 6. Mellékletet). Az ipari termelés gazdasági átmenet kezdete óta 1998-ban nőtt a legnagyobb mértékben (12,6%-kal volt magasabb, mint 1997-ben), és ezzel az ipari termelés szintje mintegy 3%-kal és először haladta meg az 1989-es szintet (lásd az M7. ábrát)³.

A növekedés pontosabb értelmezése kedvéért három tényezőt azonban mindjárt hozzá kell tenni a fentiekhez. Az első az, hogy még ilyen magas növekedési ütem sem volt elég arra, hogy a magyar gazdaság elérje az átalakulás kezdetére – 1989-re – jellemző GDP szintjét (ez 1999-ben várható). Másrészt az 1996 harmadik negyedévében megindult növekedés – már 1997-ben is megfigyelhető – egyik alapjellemezője a *polarizáltság* volt, azaz a vállalati szektor csak kis szegmensére korlátozódott; harmadrészt pedig már 1998 harmadik negyedévéből megfigyelhető volt a *növekedés ütemének lassuló tendenciája* – amely tendencia 1999 első félévét is jellemezte és meghatározza az 1999-es növekedési kilátásokat is. A lassuló tendencia jelentkezése nem meglepő, ha figyelembe vesszük a növekedés korlátozottságára utaló tényeket: az 1997-98-as kimagasló gazdasági növekedés viszonylag kevés, jellemzően külföldi tulajdonban lévő cég nagy arányú termelésbővítéséhez (új kapacitások termelésbe való állításához) volt köthető.

A fenti adatok alapján is azt mutatják, hogy a nagy feldolgozóipari exportáló cégek helyzetének és rövidtávú kilátásainak felmérésével olyan vállalatcsoportot figyelünk meg, amely jelenleg jelentős szerepet játszik a magyar gazdaság növekedésében.

A TOP 1500 1999 júliusi felvételének adatai arra mutatnak, hogy a feldolgozóipar meghatározó szegmensében, a legnagyobb exportáló cégek körében 1999-ben tovább folytatódik – bár mérséklődő ütemben – a termelés és az export bővülése. E folyamat alapját mikroszinten

¹ Jelen tanulmány első, a kutatás előzetes eredményeit tartalmazó változata egy műhelyvita keretében ismertetésre került a Magyar Nemzeti Bankban 1999. szeptember 3-án. Ezúton szeretném megköszönni *Kerekes Ágnesnek, Neményi Juditnak, Vincze Jánosnak* és a vitán jelen lévőknek a tanulmányhoz fűzött hasznos észrevételeit.

² Előzetes adatok szerint az átalakuló kelet-európai országok között még Litvánia ért el 1998-ban 5,1%-os növekedési ütemet.

³ Az 1989 után bekövetkezett gazdasági visszaesés mélységére jellemző, hogy az 1929-es válságot követően egyrészt kisebb mértékben esett az ipari termelés szintje, másrészt hamarabb érte el a kiinduló szintet, mint 1989 után. A *transzformációs visszaesés* jelenségét először *Kornai János* elemezte, az elnevezés is tőle származik. Lásd Kornai J.: „Transformational recession. A general phenomenon examined through the example of Hungary's development”, *Economie appliquée*, vol. 46, n°2, 1993. 181–227. o.

a transzformációs visszaesés után stabilizálódott⁴, virulens, és piaci alkalmazkodásra képes vállalati szektor adja.

Az alábbiakban a TOP 1500 legújabb felvételének adatai alapján a konjunktúra vizsgálatok szokásos kérdései mellett a következő problémákkal foglalkozunk bővebben: a kapacitáskihasználtság a forgalom, valamint az inflációs várakozások alakulása⁵.

Minden esetben – ahol lehetett – törekedtünk arra, hogy a kapott eredményeket összehasonlítsuk korábbi felvételeink eredményeivel⁶. Ez az összehasonlítás fontos támpontokat adhat az 1999. júliusi felvétel eredményeinek értelmezésénél.

1. A megkérdezett cégekről

A felvételhez az 1997-es – az adatfelvétel kezdetén, júniusban elérhető legújabb – társasági adóbevallási adatok alapján válogattuk ki a legnagyobb exporttal rendelkező feldolgozóipari 1500 céget. Tudjuk, hogy 1998-ban is jelentős átrendeződés ment végbe a nagy feldolgozóipari cégek csoportján belül – erre utal az 1998-as kimagasló exportdinamika is – de ennek figyelembevételére, illetve e feltételezés tesztelésére csak az idei őszi felvételkor lesz lehetőségünk, amikor rendelkezésünkre fognak állni az 1998-as társasági adóbevallások megfelelő adatai.

A vizsgálat során összesen 361 céget kérdeztünk meg, ezek mindegyike exportált. A megkérdezett cégek két almintába sorolhatóak be: az elsőbe az eredetileg megcélzott sokaságból, a legnagyobb 1500 exportáló cégből kiválasztott cégek, szám szerint 295 tartozik, a másodikba pedig olyan kisebb cégek, amelyek exportáltak ugyan 1997-ben, de nem szerepeltek a legnagyobb exportálók csoportjában (66 cég). A következőekben az első csoportba sorolt cégek helyzetét és kilátásait elemezzük.

⁴ A vállalati szektor stabilizálódását jelzi, hogy már 1996-ban a hozzáadott érték közel 60%-át olyan cégek állították elő, amelyek az átalakulás első szakaszában – 1992 előtt – jöttek létre. Lásd Tóth I. J.: *Ownership Structure, Business Links and Performance in a Transforming Economy. The case of Hungary*, Discussion Papers, DP. 1999/3. Institute of Economics Hungarian Academy of Sciences, Budapest.

⁵ Minden vizsgált paraméter esetében megvizsgáltuk a cégek közötti különbségeket nagyság, szektor, többségi tulajdonos és régió szerint. A tanulmányban csak azokat az eredményeket közöljük, ahol az egyes csoportokra jellemző vélemények szignifikánsan eltértek egymástól, azaz ahol az egyes csoportokba sorolt cégek helyzete, várakozásai között jelentékeny különbség mutatkozott.

⁶ Tóth I. J.: *Az 1500 legnagyobb feldolgozóipari cég piaci helyzete 1997-ben és rövid távú kilátásai (Gyorsjelentés)*. TÁRKI Konjunktúra Teszt 1998/1, 1998. február; Tóth I. J.: *A legnagyobb feldolgozóipari cégek helyzete és kilátásai – 1998, TÁRKI Konjunktúra Teszt*, 1998/3., 1998. szeptember; Tóth I. J.: *A legnagyobb feldolgozóipari cégek helyzete és kilátásai 1998-1999, Konjunktúra Kutatási Füzetek, 1. Szám*, TÁRKI, 1999. Budapest.

1.1. táblázat
A megkérdezett legnagyobb exportáló feldolgozóipari cégek megoszlása a többségi tulajdonos típusa szerint 1995-99, %

Többségi tulajdonos típusa	1995. felvétel (január)	1998/1 felvétel (január)	1998/2 felvétel (július)	1998/3 felvétel (november)	1999/1 felvétel (július)
	Az 1992-es társasági adóbevallás alapján	az 1996-os társasági adóbevallás alapján		az 1997-es társasági adóbevallás alapján	
Külföldi	31,0	38,0	40,3	47,4	43,1
Magyar magáncég	12,2	20,0	16,7	12,9	21,1
Magyar magán személy	25,3	33,0	36,7	32,8	28,6
Egyéb	31,5	9,0	6,3	7,0	6,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	229	299	300	302	294

A megkérdezett vállalkozások ágazati csoportok és az exportárbevétel nagysága szerinti megoszlása megfelel a kiválasztott 1500 cégre jellemző megoszlásnak (lásd a 2 mellékletet). A cégek létszám szerinti arányait nézve pedig az 50 főt foglalkoztatók a sokasági arányukhoz képest kisebb, az 50 fő felettiek pedig nagyobb súllyal szerepelnek a megkérdezett cégek között 1.2. táblázatot.

1.2. táblázat
A sokaság és a lekérdezett minta megoszlása ágazatcsoportok és létszám kategóriák szerint, %

	Kiválasztott sokaság	Megkérdezett minta
Ágazat csoportok		
Élelmiszerek, italok és dohánytermékek gyártása	16,4	15,3
Textíliák, ruházati, bőr- és szőrme termékek gyártása	17,7	20,1
Fa-, papír- és nyomdaipar	7,0	6,5
Vegyipar	9,9	10,5
Nemfém ásványi termékek gyártása	3,6	3,1
Kohászat és fémfeldolgozás	14,8	10,9
Gépipar	26,6	30,3
Egyéb feldolgozóipar, hulladék-visszanyerés	4,1	3,4
Összesen	100,0 (n=1500)	100,0 (n=294)
Létszám-kategóriák (a KSH 1997-es adatai szerint)		
Legfeljebb 20 fő	8,3	1,7
21 – 50 fő	12,4	5,1
51 – 300 fő	53,1	60,9
300 fő felett	26,2	32,3
Összesen	100,0 (n=1500)	100,0 (n=294)

1.3. táblázat

A TOP 1500 cég kibocsátásának, exportjának és foglalkoztatottainak aránya a feldolgozóiparon belül 1998-ban

	Megkérdezett cégek	N	Feldolgozóipar	%
	(1)	(2)	(3)	(4)=(1)/(3)
Foglalkoztatottak (ezer fő)	114,6	295	912 ¹	12,7
Nettó árbevétel (Mrd Ft)	1.725,3	291	6.560 ²	26,3
Export (Mrd Ft)	671,5	286	3.556 ²	18,9

Adatok forrása: 1: Magyar Statisztikai Zsebkönyv – 1998, KSH, 1999, 27. o

2: Magyar Statisztikai Zsebkönyv – 1998, KSH, 1999, 188. o

Megfigyelhető, hogy a felmért vállalkozások jelentős szerepet töltenek be a feldolgozóiparon belül (lásd az 1.3. táblázatot), de az is, hogy az 1997-es forgalom és export eredményeit figyelembe véve a legutóbbi felvételkor közel kétszer nagyobb súlyuk volt a felmért cégeknek, mint most. Ennek magyarázata a kiválasztott sokaság kikerülhetetlen „előregedésében” keresendő, amelyet felgyorsított a forgalom és ezen belül az export 1998-ban is kiemelkedőnek tekinthető növekedése. Az adatok arra utalnak, hogy 1998-ban már olyan cégek is tudták kiemelkedően növelni exportjukat, amelyek egy évvel korábban még csak kis exportárbevételt érhettek el és így nem is kerülhettek be a legnagyobb 1500 exportáló cég közé.

2. Helyzetkép és előrejelzés

2.1. Beruházások, tervezés és készletek

Az alábbiakban

- *a beruházási volumen változását*
- *a beruházások finanszírozásának forrásait*
- *a tervezés időhorizontját és a*
- *a nem mozgó készletek súlyának változását*

vizsgáljuk.

A megkérdezett cégek 92,2%-a beruház 1999-ben. A tavalyihoz képest 1999-ben várhatóan csökken a beruházási volument növelő cégek aránya. Míg egy évvel ezelőtt a válaszadók közel 52,5%-a vélekedett így, addig idén júliusban 42%-uk. Ez a tendencia a tavalyi felvételek eredményei alapján előre látható volt: 1998 nyarán a cégek 40,2%-a, őszén pedig 35,8%-a gondolta úgy, hogy 1999-ben növelni fogja beruházási volumenét.

Azonban 1999-ben még így is jelentős beruházási aktivitás várható a nagy feldolgozóipari cégek körében. A cégek nagyobb hányadánál nő a beruházási volumen, mint amekkora arányban várhatóan csökkenni fog (lásd a 2.1.1. táblázatot).

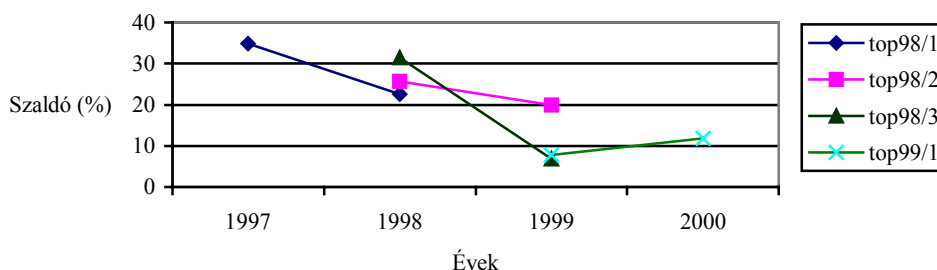
2.1.1. táblázat
A beruházások volumenének változására vonatkozó várakozások 1997-2000, %*

Év, felvétel	Beruházások volumenének változása			N
	Nőtt / nöni fog	Nem változott / nem változik	Csökkenett / csökkenni fog	
1997-ben várhatóan, TOP97	45,6	28,9	25,6	283
1997-ben, TOP98/1	54,9	25,0	20,1	264
1998-ban, TOP98/1	43,6	35,6	20,8	298
1998-ban, TOP98/2	52,5	20,7	26,8	261
1998-ban, TOP98/3	55,8	19,9	24,3	292
1999-ben, TOP98/2	40,8	38,4	20,8	284
1999-ben, TOP98/3	35,8	35,2	29,0	293
1999-ben, TOP99/1	42,0	23,8	34,2	269
2000-ben, TOP99/1	35,1	41,6	23,3	279

*: csak a beruházó cégek körében

2000-ben némi csökkenés jelezhető, ha a beruházást növelő cégek arányát nézzük. A tavaly nyári várakozásokhoz képest némileg nőtt azon cégek aránya, amelyek a következő évre a beruházási volumen csökkenésével számolnak⁷ és nőtt azoké is, amelyeknél várhatóan nem változik a beruházások volumene. Ezek szerint 2000-ben a beruházások *növekedési ütemének* további csökkenése, illetve kedvező esetben az 1999-es növekedési ütem megismétlődése várható a legnagyobb exportáló cégek körében. Az optimista scenárió mellett szól az, hogy míg korábban az előrejelzések egyenlegei az adott évre vonatkozóanál rendre pesszimistább véleményeket tükröztek, addig a 2000-re vonatkozó várakozások egyenlege jobb, mint az 1999-es helyzetre vonatkozó érték (lásd a 2.1.1. ábrát).

2.1.1. ábra
A beruházások volumen-változásának mozgása 1997-99, %

Megjegyzés: Az ábrán a 'növekvő' és a 'csökkenő' válaszok arányainak különbségeit mutató egyenleg statisztika értékeit közöljük. (egyenleg statisztika = 'a növekvő' választ adók mínusz a 'csökkenő' választ adók aránya.)

⁷ Hozzá kell tenni ehhez, hogy a felvételek tanulsága szerint az előző évben a jövő évi beruházási volumenre vonatkozó várakozásoknak ez az oldala mindig kedvezőbb képet mutatott, mint ami később valóban bekövetkezett.

Az ágazati csoportok között a gépipari, a vegyipari, a nehézipari és az egyéb feldolgozóipari cégek számítanak 1999-ben legnagyobb arányban beruházási volumenük növekedésére (55,8% és 47,6%), míg az élelmiszeriparba, textil és fa- valamint papíriparba tartozók 27,1%-a szerint várható ez.

A nagyobb (több mint 300 főt foglalkoztató) cégeken belül a legnagyobb a beruházási volumen csökkenésével számolók aránya (43,4%), míg a kis- és közepes (kevesebb, mint 100 főt foglalkoztató) cégek esetében sokkal alacsonyabb ez (23,5%). A beruházási volumen növekedését a legnagyobb arányban a létszámot és a forgalmat a cégek többségénél jobban növelők, valamint a nyereségüket növelni képes cégek várják (53,5%, 50% és 46,6%).

A 2000-es beruházási volumen alakulására vonatkozó várakozásokban már nem játszik szerepet a cégek növekedési képessége, a beruházások bővítésének szándéka többé-kevésbé egyöntetű vélemény. De az 1999-es várható eredményesség és annak változása szerint már különbségek vannak a cégek várakozásaiban: az eredményesebben gazdálkodó, illetve 1999-ben nyereséges cégek nagyobb arányban számítanak 2000-ben beruházásaik növekedésére, mint a többi cég (38,9% és 37%).

Érdekes és új fejlemény, hogy a beruházási volumen 2000-ben bekövetkező növekedésére egyrészt a kelet- és észak-magyarországi régióban tevékenykedő, valamint a magyar magánszemélyek, valamint a magyar cégek tulajdonban lévő vállalkozások számítanak a legnagyobb arányban (42,2%, 42,5% és 40%).

2.1.2. táblázat
Egyes beruházási célok előfordulási gyakorisága, 1997-1999, %

	1997 (TOP98/1)	1998 (TOP98/3)	1999 (TOP99/1)
Termelőegységek, járművek, technológia vásárlása	75,5	81,5	68,9
Termelőegységek korszerűsítése	70,0	74,4	73,1
Új épületek (irodaépület, üzemsarnok) építése	15,8	24,5	18,6
Épületek átalakítása	46,0	53,0	45,1
Ügyviteli eszközök vásárlása	79,1	84,1	79,0
Használt eszközök vásárlása	-	36,4	25,4
Egyéb	11,5	8,6	9,0

Megjegyzés: a cellákban szereplő adatok azt mutatják, hogy a válaszadók hány százaléka jelölte meg az adott célt. Egyszerre több válasz is adható volt.

Ha azt nézzük, hogy milyen javakban testesülnek meg a cégek által megvalósított beruházások, akkor 1999-ben nem láthatunk nagy különbségeket 1998-hoz vagy 1997-hez képest. Többnyire minden felsorolt beruházási cél gyakorisága csökkent, és csak egy ponton módosult a tavalyi sorrend: a termelőegységek korszerűsítését 1999-ben második helyen említették a cégek, míg tavaly ez harmadik helyezést ért el (lásd a 2.1.2. táblázatot).

2.1.3. táblázat

*A beruházások finanszírozási forrásainak fontossága 1997-98-ban, átlagpontszámok**

	1997 (TOP98/1)	1998 (TOP98/2)	1998 (TOP98/3)	1999 (TOP99/1)
Nyereség és/vagy amortizáció	4,33	4,30	3,58	3,46
Belföldön felvett bankhitel	1,97	2,12	2,29	2,34
Külföldi (rész) tulajdonos tőkéje	1,46	1,69	1,74	1,90
Tulajdonosi hitel	1,60	1,65	1,83	1,81
Vevő / szállító hitelez	1,25	1,46	1,50	1,53
Külföldön felvett bankhitel	1,15	1,16	1,16	1,19
Tőkeemelés üzleti partnerrel	1,18	1,18	1,12	1,16

*: a válaszadók 1-től 5-ig osztályozhatták az egyes finanszírozási fajtákat, az átlagpontszámok az adott válaszok átlagai, a magasabb pontszám fontosabb szerepre utal.

A beruházásokat finanszírozó forrásokon belül 1999-ben nőtt a belföldön felvett bankhitel szerepe és tovább csökkent a saját forrás (nyereség és/vagy amortizáció) dominanciája (2.1.3. táblázat). Ezzel egy olyan tendencia folytatódik az idén, amely már 1998-ban is érzékelhető volt.

Bár *a priori* kézenfekvő feltételezésnek tűnik, a TOP 1500 cégek körében azonban nem érvényesül az, hogy a nagyobb cégeknél a belföldi hitelek nagyobb szerepet játszanak a beruházások finanszírozásában, mint a kisebbeknél. A belföldön felvett bankhitel nem elhanyagolható, és növekvő szerepe nemcsak a nagy cégek esetében figyelhető meg: a vállalatnagyság szerint nincs számottevő különbség e tekintetben⁸. Egyes tényezők ellenben számottevő hatást gyakorolnak a beruházások más forrásainak alkalmazására és súlyára.

Nyilvánvaló, hogy a 2.1.3. táblázatban felsorolt források közül a külföldi (rész) tulajdonos tőkéje csak azoknál a cégeknél játszhat szerepet, ahol egyáltalán van külföldi tulajdonos. Nem véletlen tehát, hogy a többségi külföldi tulajdonban lévő cégek beruházásaikat a többi cégnél nagyobb mértékben finanszírozzák ebből (e forrás szerepe e cégcsoportnál a legmagasabb, 2,86-as átlagpontszámot kapta).

Másrészt az is magától értetődő, hogy csak azoknál a cégeknél jöhet számításba a nyereség mint finanszírozási forrás, amelyek vagy 1998-ban, vagy 1999-ben nyereségesek voltak. Ha van nyereség, akkor ennek az árbevételhez viszonyított szintje lényegében nem játszik szerepet ebben (Lásd a 10. Mellékletben közölt eredményeket).

⁸ Számottevő különbségeket látunk azonban, ha a tőkeáttételt vizsgáljuk. Az idegen források összes forráson belüli aránya és a cég mérete között egyértelmű pozitív kapcsolat mutatkozik. Lásd a 11. Mellékletet.

2.1.4. táblázat

A cégek egyes csoportjainak megoszlása a kapacitások növekedésének mértéke szerint, %

Cégek csoportjai	A kapacitások alakulása 1999-ben			Összesen	N
	Nem nőnek	Legfeljebb 10%-kal nőnek	Több mint 10%-kal nőnek		
A forgalom folyó áron a medián (19,5%) feletti ütemben nőtt 1998-ban	28,2	33,9	37,9	100,0	124
Az export folyó áron a medián (18,2%) feletti ütemben nőtt 1998-ban	24,6	35,6	39,8	100,0	118
A létszám nő 1999-ben	14,8	45,7	39,5	100,0	81
A forgalom folyó áron a medián (9,2%) feletti ütemben nő 1999-ben	24,0	36,0	40,0	100,0	124
Az export folyó áron a medián (8,8%) feletti ütemben nő 1999-ben	26,4	38,4	35,2	100,0	125
A belföldi árbevétel folyó áron a medián (8,8%) feletti ütemben nő 1999-ben	35,2	30,6	34,3	100,0	108
Teljes minta	34,0	35,6	30,4	100,0	247

A menedzseri becslések szerint 1999-ben a beruházások eredményeként – az 1998-ra is jellemző arányban – átlagosan 13,7%-kal bővültek a kapacitások.

Az árbevételüket, ezen belül az exportjukat a megkérdezett cégek többségénél nagyobb ütemben növelni képes, illetve létszámukat bővítő cégeknél számottevően gyorsabban nőttek a kapacitások (17,8% 16% és 17,7%) mint a többi cégnél. Nemcsak az exporthoz kapcsolódóan beszélhetünk erről, hanem a belföldi forgalom bővülésével kapcsolatban is. A belföldi forgalom növekvő szerepére utal az, hogy míg 1998-ról 1999-re a kapacitások bővülése és a forgalombővülés üteme közötti kapcsolat szorosabbá, addig az előbbi és az export növekedési üteme közötti kapcsolat gyengébbé vált. Az adatok azonban továbbra is arra mutatnak, hogy 1999-ben *erősebb kapcsolat mutatkozik a cégek kapacitásainak bővülése és exportjának növekedési üteme, mint a belföldi eladásai növekedési üteme között. Azaz a többletkapacitások továbbra is erőteljesebben szolgálják a külpiazi kereslet kielégítését, mint a belföldiét* (lásd a 2.1.4. táblázatot)⁹.

A júliusi felvétel tanulsága szerint 1999-ben nőtt valamelyest a befagyott (több mint egy éve nem mozgó) készletek aránya mind az input, mind a köztes, mind pedig az output készleteken belül¹⁰. A növekedés azonban nem számottevő (2.1.5. táblázat).

⁹ Az exportnövekedés és a kapacitásbővítés üteme között szignifikáns pozitív összefüggés mutatkozik, míg a belföldi forgalom bővülése és az utóbbi tényező között nincs kapcsolat (a gamma értékek sorrendben 0,20312 és 0,10597).

¹⁰ Köztes készleteken a befejezetlen termék és a félkésztermék készleteket értjük.

2.1.5. táblázat
A legalább egy éve nem mozgó készletek aránya 1997-1998-ban, %

Készletek fajtája	Jellemzők	1997 (TOP98/1)	1998 (TOP98/2)	1998 (TOP98/3)	1999 (TOP99/1)
Input készletek	Átlag	4,9	3,9	4,2	5,5
	Szórás	8,5	8,3	9,4	8,3
	Medián	2,0	0,0	0,0	3,0
	N	283	282	293	281
Köztes készletek	Átlag	1,8	1,8	2,1	2,9
	Szórás	5,0	5,3	7,5	7,3
	Medián	0,0	0,0	0,0	0,0
	N	283	281	293	282
Output készletek	Átlag	2,7	3,0	2,8	3,1
	Szórás	7,6	10,5	9,1	7,0
	Medián	0,0	0,0	0,0	0,0
	N	281	282	293	282

Az input készleteken belül a nem mozgó készletek szintje a belföldi cégek tulajdonban lévő vállalkozások körében átlagosan 10%, míg a külföldi tulajdonúaknál 3,5% volt. Ugyanezt tapasztalhatjuk az output készleteknél is: ott a külföldi tulajdonú cégeknél átlagosan 1,9%, a magyar magánszemélyek és magáncégek tulajdonában lévőknél pedig átlagosan 4,4% és 4,0% a nem mozgó készletek aránya. Itt még az ágazati csoportok között is számottevő különbséget láthatunk: ez az érték a gépiparban 2,1%, míg a könnyűipari ágazatokban 4,3%.

Legnagyobb mértékben azoknál a cégeknél beszélhetünk a nem mozgó készletek magas szintjéről, amelyek gazdasági teljesítménye tavaly vagy idén kedvezőtlenebbül alakult, mint a cégek többségéé. Az 1998-ban veszteséges vállalkozások körében az input készletek esetében az átlag feletti (7.3%-os), az 1999-ben várhatóan veszteségeseknél pedig az output készletek esetében ugyancsak az átlagot meghaladó (5,3%-os) átlagos értéket kapunk.

A szóban forgó input készletek nagy arányban (10%) felhalmozódtak még a belföldi eladásait a többségnél csak kisebb ütemben növelni képes cégeknél, és azoknál, amelyek várhatóan nem tudják növelni árbevételüket (6,2%).

A saját termelésű készletek állománya kissé csökkent a legutóbbi felvétel óta (lásd a 2.1.6. táblázatot). Az is megfigyelhető, hogy legnagyobb arányban a jobb helyzetben lévő cégek esetében *nőttek* a saját termelésű készletek. Azokról a cégekről van szó, amelyek nem voltak veszteségesek 1998-ban és ezt a helyzetüket várhatóan 1999-ben is megőrzik (ezek 39,9%-ánál és 37,8%-ánál nőtt a saját termelésű készletek állománya); továbbá ott, ahol 1998-ban a cégek többségénél nagyobb mértékben nőtt az árbevétel és 1999-ben pedig várhatóan a teljes forgalom (39,7% és 40%).

2.1.6. táblázat
A saját termelésű készletek állományának alakulása 1997-99-ben, %

	Saját termelésű készletek állománya					Összesen	N
	Jelentősen csökkent	Kicsit csökkent	Nem vál- tozott	Kicsit nőtt	Jelentő- sen nőtt		
1997-ben (TOP98/1)	4,1	12,6	43,7	28,7	10,9	100,0	293
1998-ban (TOP98/3)	6,0	11,1	43,6	26,2	13,1	100,0	298
1999-ben (TOP99/1)	9,0	16,3	38,8	24,2	11,8	100,0	289

A korábbiaktól eltérően változott a cégek megoszlása tervezési időhorizontjuk¹¹ szerint. Míg 1994 és 1998 első feléve között a két szélső érték – a legkevésbé tervezni tudó és a hosszabb távra is tervezni képes cégek – aránya ellentétesen alakult, addig idén júliusban mindkét vállalatcsoport arányának növekedéséről beszélhetünk (lásd az 2.1.7. táblázatot és 2.1.2. ábrát). Ez pedig éppen ellentétes, mint ami az 1998 decemberi felvételtől kirajzolódott: akkor a két póluson elhelyezkedő cégek aránya csökkent.

A júliusi felvételen megmutatkozó változás utalhat arra, hogy immár nemcsak a rövidtávon érzékelhető piaci hatások, a növekedési képesség, hanem *a hosszú távú piaci kilátások szerint is polarizálódik* a legnagyobb exportáló feldolgozóipari cégek csoportja. Mindez azonban csak óvatos feltételezés – bizonyosabbat csak a későbbi felvételek tükrében mondhatunk.

A tervezés időhorizontja az előző felvétel eredményeivel megegyezően elsősorban a cég nagyságával van összefüggésben: minél nagyobb egy cég, annál inkább tervez hosszabb távra (az 50 főnél kevesebbet foglalkoztató cégek 20%-a nem, vagy legfeljebb egy évre tervez). Azt azonban már nem állíthatjuk, hogy a külföldi kézben lévő cégek tervezési horizontja számottevően hosszabb lenne, mint a magyar magántulajdonban lévőké. E tekintetben a magyar cégek „utolérték” a külföldieket.

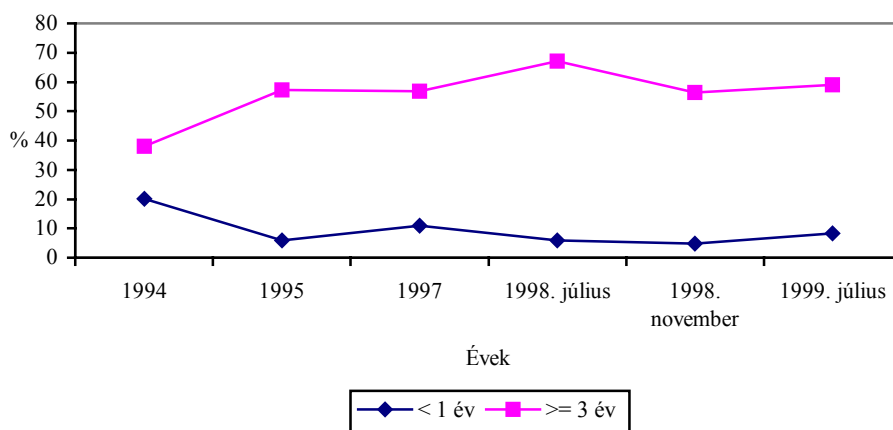
¹¹ A tervezési időhorizontot annak barométerének tekinthetjük, hogy hogyan érzékelik a cégek piaci perspektívákat, mennyire tudják kiszámítani saját fejlesztési politikájuk makrogazdasági feltételeit, illetve a piacon a termékek iránti kereslet jövőbeni alakulását.

2.1.7. táblázat
A tervezés időhorizontjának változása 1994-1998 között, %

Év, felvétel	A tervezés időhorizontja					Összesen (N)
	nem tervez előre	kevesebb, mint egy év- re	1-2 évre	3-5 évre	több, mint öt évre	
1994, EXPORT94	4,8	15,3	41,9	29,3	8,7	100,0 (230)
1995, EXPORT95	0,7	5,3	36,7	32,2	25,1	100,0 (196)
1997, TOP98/1	4,0	7,1	32,0	41,1	15,8	100,0 (297)
1998, TOP98/2	2,3	3,7	26,8	40,8	26,4	100,0 (299)
1998, TOP98/3	1,7	3,1	38,8	39,8	16,7	100,0 (294)
1999, TOP99/1	1,4	6,8	32,7	41,8	17,3	100,0 (294)

Legszűkebb a kedvezőtlen kilátásokkal rendelkező, várhatóan nem nyereséges cégek tervezési időhorizontja (19%-uk legfeljebb egy évre tervez).

2.1.2. ábra
A tervezés időhorizontjának változása 1994-1998 között, %

2.2. Foglalkoztatottság munkaerőhiány és bérek

Az alábbiakban

- *a létszám változását*
- *a munkaerőhiány előfordulását és a*
- *a bruttó keresetek 1998-as és 1999-es várható növekedését*

tekintjük át.

A cégek közel harmadában várhatóan csökken, 31%-ában növekszik és 37%-ában nem változik a létszám 1999-ben (lásd a 2.2.1. táblázatot). Ez az eredmény kisebb fluktuációra és óvatosabb létszámbővítési tervekre mutat, mint a múlt évre vonatkozó, tavaly nyári felvétel adatai (TOP98/2). Akkor a létszám bővítését a cégek 43,7%-a fontolgatta, és 25%-uk tervezett elbocsátást. A jelen felvétel adatai arra mutatnak, hogy borúlátóbbakká váltak a foglalkoztatottság 1999-ben történő növelésére vonatkozó várakozások a tavaly decemberi felvételben megfogalmazotthoz képest (kétszeresére nőtt a létszám leépítést, és közel 8%-kal a létszám felvételt tervező cégek aránya). *Ennek megfelelően a létszám változására vonatkozó aggregált várakozások minden eddigi felvételnél kedvezőtlenebb képet mutatnak* (lásd a 2.2.1. ábrát).

A létszám várható változása szoros kapcsolatba van azzal, hogy a vállalkozás külföldi, vagy magyar cég tulajdonában van-e. A külföldi tulajdonú cégeknél ugyanis jelentős a létszámot bővíteni szándékozók aránya (37,6%) a magyar tulajdonban lévők körében pedig a leépíteni szándékozóké (49,2%). Ezen túl az is látszik, hogy a gépipari cégek kilátásai jobbak e téren, mint a többi ágazathoz tartozóké: 44,3%-uk tervez 1999-ben létszámfelvételt; továbbá, a nagy (300 főnél többet foglalkoztató) cégeknél az átlagosnál gyakoribb a létszám leépítése (41%).

2.2.1. táblázat

A legnagyobb exportálók megoszlása a létszám várható alakulása szerint 1996-1998

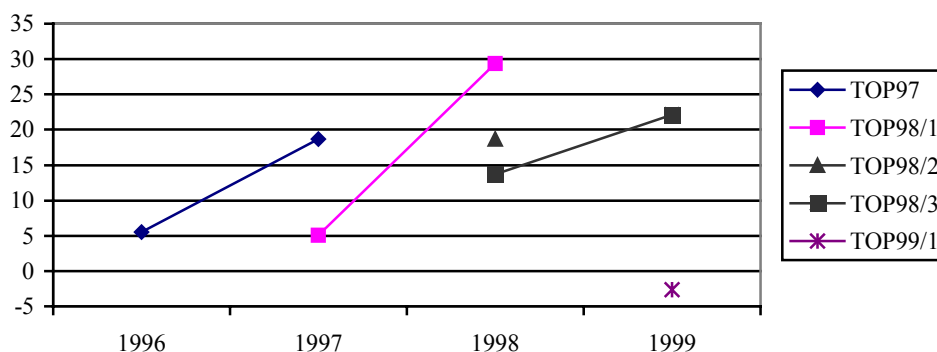
Évek, felvételek	Létszám alakulása				
	Elbocsátás	Nincs változás	Felvétel	Összesen	N
1996, TOP97	37,0	20,5	42,5	100,0	291
1997, TOP97	13,1	55,1	31,8	100,0	289
1997, TOP98/1	35,6	23,7	40,7	100,0	295
1998, TOP98/1	8,4	53,7	37,8	100,0	296
1998, TOP98/2	25,0	31,3	43,7	100,0	284
1998, TOP98/3	34,1	18,1	47,8	100,0	299
1999, TOP98/3	16,0	45,9	38,1	100,0	257
1999, TOP99/1	32,1	37,2	30,7	100,0	290

A létszám várható változása szoros kapcsolatot mutat továbbá a profitkilátásokkal és a forgalom, ezen belül pedig az export dinamikájával. (A forgalmat és az exportot a többségnél nagyobb ütemben növelni képes cégek 40,4%-a és 42,3%-a a létszám bővülésével is számol.) A felvétel adatai arra mutatnak, hogy a vizsgált vállalkozói körben a belföldi eladások nö-

vekedési üteme nem játszik szerepet a létszámra vonatkozó várakozások meghatározódásában. Ezek az eredmények megismétlik az 1998 őszi felvétel során kapottakat.

2.2.1. ábra

A létszámváltozás dinamikája a legnagyobb exportáló cégek körében 1996-99, %

Megjegyzés: Az ábrában a 'felvétel' és az 'elbocsátás' válaszok arányainak különbségeit mutató egyenleg statisztika értékeit közöljük

A menedzseri szándékok szerint a vizsgált cégek körében 1999 végén a létszám 99-102,6%-a lehet a tavalyinak. Ez visszafogottabb becslés, mint amit az őszi felvétel alapján a létszám ideai alakulásáról kaptunk (akkor a menedzseri szándékok 3,1-3,5%-os létszámbővülést vetítettek előre), de nem zárják ki azt, hogy a létszám tényleges növekedési üteme megismétlje, vagy meghaladja a tavalyi értéket (0,8-1,1%).

Az ágazatok és a tulajdonosi csoportok között a létszám növekedésére legerőteljesebben a gépipari valamint a külföldi tulajdonban lévő cégek számítanak (5% és 3,7%). A 300 fő felettiek akár 2,5%-os csökkenést sem zárnak ki, míg az 50 fő alattiak létszámbővítésre vonatkozó szándékai a legerőteljesebbek (8,6%).

A korábbi felvételekhez képest, amelyekben a cégek egyharmada számolt be munkaerőhiányról, most csak 24,1%-nak jelentett ez problémát. A munkaerőhiány a korábbiaknál nagyobb arányban jelenti szakmunkások (85,9%), segédmunkások (39,4%) és diplomások (25,4%) hiányát, ami arra is utal, hogy az elmúlt évhez képest csökkent ugyan a munkaerőhiánnyal küzdő cégek aránya, de ahol jelentkezik, ott nőtt a munkaerőhiány intenzitása. Hozzá kell tennünk ehhez, hogy a munkaerőhiányt az átlagosnál nagyobb arányban jelezték a magyar magánszemélyek tulajdonában lévő és közepes nagyságú cégek (33,3% és 32,2%). Ezen belül a szakmunkáshiányt a kelet- és észak magyarországi régióban említették a leggyakrabban (a munkaerőhiánnyal küzdő cégek 94,3%-a).

A legnagyobb feldolgozóipari cégek körében 1999-ben a bruttó keresetek átlagosan 12,1-13,1%-os növekedésére lehet számítani, ami számottevően alacsonyabb, mint amit a tavaly őszi felvétel alapján valószínűsítettünk 13,4-14,8%. Vagyis a csökkenő infláció hatása nem-

csak a tényleges béralakulásban mutatkozik meg¹², hanem a bérnövelési szándékok visszafogásában is.

2.2.2. táblázat

A bruttó keresetek átlagos növekedése a megkérdezett cégek körében 1997-1998

Felvétel	Év	Átlag	Sztenderd hiba	Medián	N
TOP98/2	1997	17,75	0,41	18,0	288
TOP98/2	1998	15,84	0,31	15,0	285
TOP98/3	1998	17,03	0,25	15,0	290
TOP98/3	1999	14,21	0,28	14,0	290
TOP99/1	1999	12,61	0,30	13,0	283

A keresetek 1999-ben várhatóan az átlagos ütemet meghaladóan fognak nőni azoknál a cégeknél, amelyek 1998-ban a minta felénél nagyobb mértékben tudták növelni forgalmukat, exportjukat és 1999-ben a létszám bővítését is tervezik (13,6%, 13,4% és 13%). Továbbá az eredményességüket 1999-ben javító cégek körében is átlagosnál nagyobb bérnövekedést (13-13,2%) terveznek.

Mindez egyrészt arra mutat, hogy a bérek jelentősebb növekedése valószínűleg nem jár együtt a termelékenység romlásával. Másrészt a nagy feldolgozóipari cégek körében – ellenében a decemberi felvételben leírtakkal – nem várható a bérek túlzott elszaladása.

2.3. Kapacitások és beszállítók

Az alábbiakban

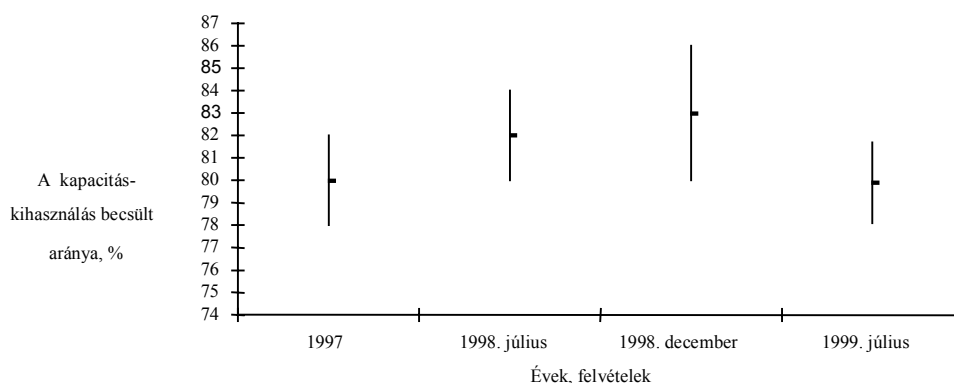
- *a kapacitások kihasználtságával*
- *a rendelésállomány alakulásával*
- *a magyarországi beszállítók arányával és a*
- *cégek közötti üzleti kapcsolatokkal*

foglalkozunk.

A menedzseri becslések alapján 1999-ben 78-82%-osra tehetjük a kapacitások átlagos kihasználtságát a TOP 1500 körében, ami némi csökkenés az elmúlt év végi helyzethez képest, amikor 80-86% körüli lehetett a TOP 1500 körében a kapacitáskihasználtság. Emlékeztetőül: ez az arány 1997-ben 78-82%-os, az 1998. júliusi felvétel alapján pedig 1998-ban 80-84%-os volt.

¹² Lásd: MNB: *Jelentés az infláció alakulásáról*, 1999. március 35. oldal

2.3.1. ábra
A kapacitáskihasználtság alakulása 1997-99-ben, %

A kapacitáskihasználás dinamikájának változása (lásd a 2.3.1. ábrát) az 1993 óta érzékelhető javuló tendencia¹³ megszakadását mutatja. A nagy feldolgozóipari cégek körében a fellendülés első szakaszában (1996 végén és 1997-ben) gyorsan javult a kapacitások kihasználása, illetve a cégek nagy aránya tudta javítani kapacitáskihasználtságát. Később már csak a cégek csökkenő arányára volt jellemző ez és a termelés bővülését már egyre inkább nem a kapacitások jobb kihasználása, hanem a beruházások eredményeként termelésbe álló új kapacitások adták. 1999-re a termelés növekedésének üteme is lassult az elmúlt évhez képest, ami a kapacitások kihasználtságának csökkenését vonta maga után.

2.3.1. táblázat
A kapacitáskihasználtság alakulása 1997-99-ben, %

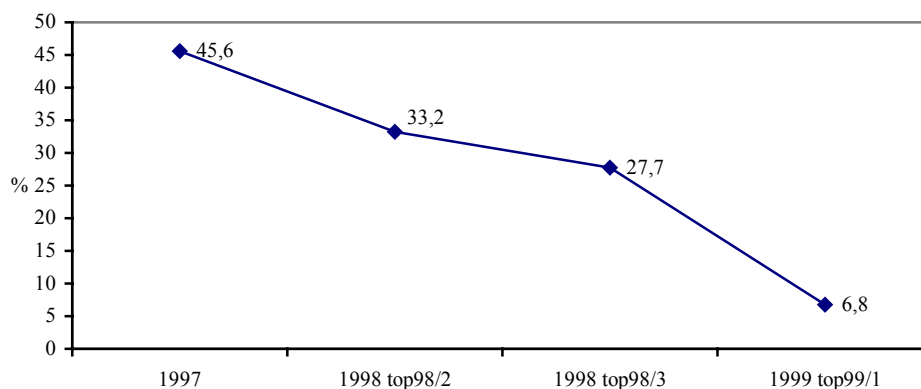
Idő, felvétel	Kapacitáskihasználtság alakulása				N
	Javulás	Nincs változás	Romlás	Összesen	
1997-ben 1996-hoz képest, TOP98/1	53,1	39,4	7,5	100,0	289
1998-ban 1997-hez képest, TOP98/2	42,7	47,8	9,5	100,0	295
1998-ban 1997-hez képest, TOP98/3	43,0	41,7	15,3	100,0	300
1999-ben 1998-hoz képest, TOP99/1	29,5	47,8	22,7	100,0	295

Ezt a tendenciát láthatjuk akkor is, ha nem a kapacitáskihasználás szintjét, hanem dinamikájának változását kísérik figyelemmel (2.3.1. táblázat és 2.3.2. ábra). Ebből az is látható, hogy 1997 óta csökkenő ütemben javult a kapacitások kihasználtsága. A szóban forgó folyamat az utóbbi időszakban gyorsult fel, aminek eredményeként idén júliusban alig 7 száza-

¹³ Lásd: MNB: *Jelentés az infláció alakulásáról*, november, 1998, 65. o.

lékponttal magasabb a kapacitások kihasználásának javulásáról, mint romlásáról számot adó cégek aránya.

2.3.2. ábra
A kapacitáskihasználtság dinamikájának alakulása 1997-99-ben, %

Megjegyzés: Az ábrában a 'javuló' és a 'romló' válaszok arányainak különbségeit mutató egyenleg statisztika értékeit közöljük

Ez azt is jelenti, hogy 1997-1999 között 7,5%-ról 22,7%-ra nőtt a romló kapacitáskihasználtsággal működő cégek aránya, miközben a javulóké közel a felére csökkent.

A kapacitáskihasználás szintje legmagasabb a Dunántúlon tevékenykedő cégeknél és legalacsonyabb a Kelet- és Észak-Magyarországon lévőknél (lásd a 2.3.2. táblázatot). Azt is láthatjuk, hogy a TOP 1500-on belül magasabb a kapacitáskihasználás átlagos szintje a külföldi tulajdonban lévő, közepes nagyságú, 1998-ban és 1999-ben nyereséges, eredményességüket javítani képes, illetve forgalmukat és exportjukat is bővítő cégeknél, mint a többiekénél. A belföldi eladások 1999-es várható alakulása szerint azonban nem mutatható ki különbség e tekintetben.

A kapacitáskihasználás 1999-ben azoknál a vállalkozásoknál javul nagyobb valószínűséggel, amelyek növelik létszámukat, nyereséget értek el 1998-ban és javuló eredményességet várnak 1999-ben, és/vagy a cégek többségénél jelentősebb ütemben növelik forgalmukat és ezen belül exportjukat. A kapacitáskihasználás ezen túl szoros kapcsolatban áll a rendszeres alvállalkozói szerződések arányának változásával is. A javuló kapacitáskihasználást említő cégek körében az átlagosnál nagyobb valószínűséggel nő várhatóan az alvállalkozói megbízások szerepe.

A TOP 1500 cégcsoportban a cégek többsége rendelkezik többletkapacitásokkal. Az 1999 júliusában meglévő rendelésállomány nagyságához képest a cégek 52,9%-ánál maradnak még kihasználatlan kapacitások, 38,8%-uk szerint a kapacitások mértéke éppen megfelelő, 8,2%-uk szerint pedig a kellenél kisebb ezek nagysága. Legnagyobb arányban azon cégek-

nél vannak kapacitástartalékok, amelyek magyar magáncégek tulajdonában vannak, 300 főnél többet foglalkoztatnak, 1998-ban veszteségesek voltak, 1998-ban vagy/és 1999-ben nem tudták növelni sem belföldi eladásait, sem exportjukat.

A rendelésállomány második félévben várható alakulásáról ellentétes kép rajzolódik ki, ha azt a tavalyi második félévhez vagy ha az idei első félévhez viszonyítjuk. Az első szerint a rendelésállomány csökkenő tendenciájának folytatódását várhatjuk, míg a második arra mutat, hogy a rendelésállományra vonatkozó várakozások kissé jobbak, mint amit a tavaly őszi felvétel mutatott az idei első félévre vonatkozóan, így a várakozások alig maradnak el a múlt év azonos időszakában megfogalmazottaktól (lásd a 2.3.3. táblázatot és a 2.3.3. ábrát). Figyelembe véve a tavalyi kimagasló várakozásokat, azt mondhatjuk, hogy 1999 második félévében a rendelésállomány pozitív irányú változását várhatjuk.

A rendelésállomány növekedésére vonatkozó várakozások nemcsak az export forgalommal, hanem a belföldi eladások ütemével is pozitív kapcsolatban állnak. Azon cégek körében, amelyek a többségnél várhatóan nagyobb ütemben növelik belföldi eladásait, az átlagnál többen (48,8%-kal szemben 54,8%) számítanak arra, hogy idén a második félévben rendelésállományuk nagyobb lesz, mint 1998 második félévében.

2.3.2. táblázat
A kapacitáskihasználtság átlagos szintje a cégek egyes csoportjaiban 1999-ben, %

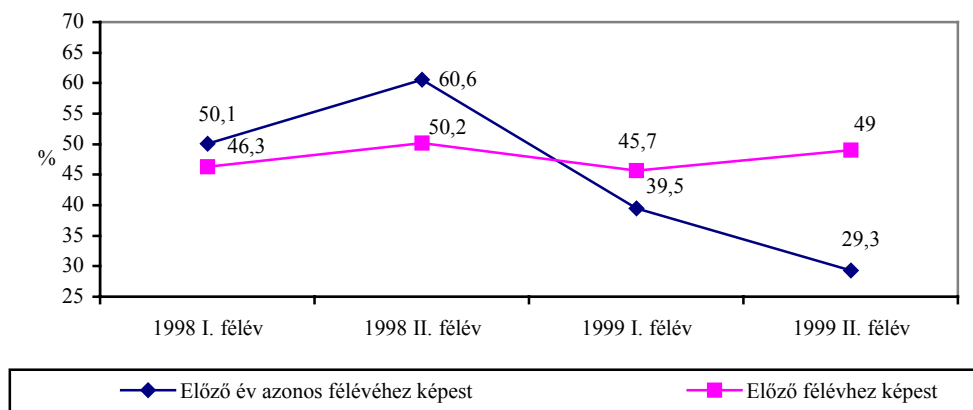
Ismérvek	Cégek csoportjai	Átlag	N
Régiók			
	Központi (Budapest és Pest megye)	79,7	76
	Dunántúl	84,4	82
	Kelet- és Észak-Magyarország	77,3	131
Többségi tulajdonos			
	Külföldi	82,2	127
	Magyar cég	73,0	60
	Magyar magánszemély	81,2	82
	Egyéb	80,0	20
Létszám			
	-50	86,3	17
	51-100	78,5	57
	101-300	82,8	114
	301-	76,5	102
Nyerességesség 1998-ban			
	Nyeréses volt	81,7	215
	Nem volt nyereséges	73,5	56
Nyerességesség 1999-ben			
	Nyeréses lesz	80,9	215
	Nem lesz nyereséges	74,5	33
Eredményesség alakulása 1999-ben			
	Javul az eredményesség	80,4	158
	Nem változik	82,6	82
	Romlik az eredményesség	73,4	44
Forgalom alakulása 1998-ban			
	Nem nőtt	72,5	61
	Nőtt, legfeljebb, mint a cégek többségéé	79,9	76
	Nőtt, nagyobb arányban, mint a cégek többségéé	83,2	140
Az export alakulása 1998-ban			
	Nem nőtt	73,2	61
	Nőtt, legfeljebb, mint a cégek többségéé	80,4	76
	Nőtt, nagyobb arányban, mint a cégek többségéé	83,6	140
Forgalom alakulása 1999-ben			
	Nem nőtt	75,2	68
	Nőtt, legfeljebb, mint a cégek többségéé	84,5	72
	Nőtt, nagyobb arányban, mint a cégek többségéé	80,5	141
Az export alakulása 1999-ben			
	Nem nőtt	76,1	83
	Nőtt, legfeljebb, mint a cégek többségéé	79,6	54
	Nőtt, nagyobb arányban, mint a cégek többségéé	82,9	138

Megjegyzés: a táblázatban csak azok a csoportosítások szerepelnek a táblázatban, amelyeknél az F érték szignifikáns volt legalább 0,05-ös szinten

2.3.3. táblázat
A rendelésállomány alakulása 1998-1999-ben, %

Idő, felvétel	Rendelésállomány alakulása				N
	Kisebb lesz	Nem változik	Nagyobb lesz	Összesen	
1998 I. félévében 1997 I. félévhez képest, TOP98/1	8,1	33,7	58,2	100,0	285
1998 I. félévében az előző félévhez képest, TOP98/1	10,2	33,2	56,5	100,0	283
1998 II. félévben 1997 II. félévhez képest, TOP98/2	4,8	29,8	65,4	100,0	292
1998 II. félévben az előző félévhez képest, TOP98/2	6,9	36,0	57,1	100,0	292
1999 I. félévében 1998 I. félévéhez képest, TOP98/3	10,7	39,1	50,2	100,0	281
1999 I. félévében az előző félévhez képest, TOP98/3	8,2	37,9	53,9	100,0	282
1999 II. félévben 1998 II. félévéhez képest, TOP99/1	19,5	31,7	48,8	100,0	287
1999 II. félévben az előző félévhez képest, TOP99/1	10,8	29,4	59,8	100,0	286

2.3.3. ábra
A rendelésállomány alakulása 1998-99-ben, %

Megjegyzés: Az ábrában a 'nagyobb lesz' és a 'kisebb lesz' válaszok arányainak különbségeit mutató egyenleg statisztika értékeit közöljük

A TOP 1500 cégek körében a korábbi felvételhez képest nem változott érdemben a magyarországi cégek beszállításainak aránya (46-53%). Ez az eredmény nem támasztja alá a magyar beszállítók szerepének lassú növekedésére utaló – a előző felvétel adataira alapozódó – várakozásainkat.

A magyarországi beszállítók szerepe továbbra is Kelet- és Észak-Magyarországon a legnagyobb (56%), míg a központi régióban 39%-os, Dunántúlon pedig 49%-os arányt kapunk.

Megegyezően az előző felvétel eredményeivel a külföldi tulajdonban lévő cégek körében legkisebb a magyar beszállítók aránya (39%), legmagasabb pedig a magyar cégek és a magyar magánszemélyek tulajdonában lévőkénél (60% és 59%). A vállalkozások nagysága szerinti különbség sem változott a korábbiakhoz képest: az 50 főnél kevesebbet foglalkoztatóknál 65%, az 51-100 fő közöttiekénél 56%, a 101-300 közöttiekénél 45%, és a legnagyobb cégekénél 47%-ra tehetjük a magyar beszállítások arányát.

2.3.4. táblázat
A magyar beszállítók szerepének várható alakulása, %

Felvételek	Évek	Magyar beszállítók szerepe			Összesen	N
		növekedni fog	nem fog változni	csökkenni fog		
TOP98/2	1998	16,4	79,5	4,1	100,0	293
TOP98/3	1999	16,5	77,8	5,7	100,0	297
TOP99/1	2000	15,8	77,9	6,3	100,0	272

A cégvezetők véleménye szerint jövőre nem várhatunk számottevő változást a magyar beszállítók arányában (lásd a 2.3.4. táblázatot). *A cégek közötti szegmentált piaci struktúra erősödésére mutató jelként értelmezhetjük, hogy azoknál a cégeknél magasabb a magyar beszállítások aránya, amelyek piaci helyzete romlik:* 1999-ben várhatóan veszteségesek lesznek, a forgalmuk csökkent 1998-ban és exportjuk, valamint létszámuk is csökken 1999-ben. Ezeknél az „összeomló” cégeknél a magyar beszállítások aránya az átlagosnál jóval magasabb – sorrendben 64%, 59%, 62% és 56%. Ezzel instabillá válik azoknak a magyar cégeknek a piaci helyzete is, amelyek beszállítóként kötődnek az előbbiekhöz, és *e folyamat végső soron a beszállítói kapcsolatok megszakadását és a gazdaság egészében ezek ritkulását eredményezi.* Mindez egyrészt felhívja a figyelmet a beszállítói hálózatok sebezhetőségére, másrészt a magyar beszállítók szerepét ösztönző direkt gazdaságpolitikai lépések kikerülhetetlen korlátaira¹⁴.

Ellensúlyozhatná a fenti hatást az, hogy jövőre a magyar beszállítások arányának növeléséről legnagyobb arányban a külföldi tulajdonú és az exportot a cégek többségénél gyorsabban növelő vállalkozások menedzserei nyilatkoztak (23%). Kérdés azonban, hogy e szándékok megvalósítása mennyire reális.

¹⁴ Egy ilyen politika hatékonysága nemcsak attól függ, hogy a kormányzat mekkora pénzt szán a kis- és közepes vállalkozások fejlesztésére és a beszállítói kapcsolatok ösztönzésére, hanem attól is, hogy milyen piaci kilátásai vannak azoknak a cégeknek, amelyek a támogatni kívánt cégcsoport termékeinek és szolgáltatásainak vevőiként jöhetnek számításba.

2.4. Forgalom, export és import

A következőekben

- *a nettó árbevétel és az export alakulásáról valamint*
- *a folyó termelés importigényességéről és a*
- *szolgáltatás export és import várható alakulásáról*

lesz szó.

A legnagyobb exportáló feldolgozóipari cégek túlnyomó többsége az Európai Unió országaiba exportál. 92,5%-uk szállít ebbe a régióba, és az ide szállító cégeken belül 72,2% azok aránya, amelyek exportjában az Európai Unióba irányuló kivitel aránya meghaladja az 50%-ot. Azaz a legnagyobb exportáló cégek 67%-ára igaz az, hogy a cég exportjának több mint fele az EU-ba irányul. A FÁK esetében ez az arány 3,4%, a visegrádi országok esetében pedig 1,4%. Exportjukat döntően az EU-ba szállító cégek valamilyen mértékben szállítanak még a visegrádi országokba, a FÁK-ba, egyéb KGST országokba, Észak-Amerikába és egyéb országokba is¹⁵. Ezek az arányok az EU szinte kizárólagos dominanciájára utalnak a TOP 1500 cégek exportján belül. Ez a tény persze nem jelenti azt, hogy kizárólag e régió történései határoznák meg a legnagyobb exportálók üzleti döntéseit, arra azonban felhívja a figyelmet, hogy túlnyomó többségük eladási lehetőségeit legnagyobb részben az EU országok konjunktúrája határozza meg.

A vizsgált cégek exportján belül 1999-ben Németország és egyéb EU országok részesedét kívánja a legtöbb cég növelni (lásd a 2.4.1. táblázatot). A FÁK piacok tavalyi összeomlása azonban – mint legutóbbi felvételünkben jeleztük – nem jelentette egyszerre azt is, hogy a korábban ide szállítók teljes egészében „leírták” volna ezt a piacot. A jelen felvétel adatai is arra mutatnak, hogy erős igény mutatkozik a FÁK-ba irányuló export arányának növelésére is.

A KSH adatai szerint¹⁶ 1999 első hat hónapjában 8,3%-kal nőtt a feldolgozóipar termelési volumene, miközben 1,7%-kal visszaesett a belföldi értékesítés és 19,1%-kal nőtt az exportértékesítés. A menedzseri becslések alapján 1999-ben a TOP 1500 cég körében a forgalom nominálisan 7,1-11,5%-os növekedése adódik (lásd a 2.4.2. táblázatot), ami volumenben (3,9%-os átlagos termelői árindex-el számolva¹⁷) 3,1-7,3%-os forgalombővülést jelent.

¹⁵ Sorrendben az cégek 27,4%-a, 22,8%-a, 20,4%-a, 15,7%-a és 17,8%-a szállít valamilyen – az esetek túlnyomó többségében a cég összes exportján belül 25%-ot meg nem haladó – arányban a felsorolt országokba.

¹⁶ Lásd <http://www.ksh.hu>

¹⁷ A menedzserek által a cég belföldi és az exportárai emelkedésére adott becslések átlagos értékét, valamint az export és a belföldi eladások arányát figyelembe véve.

2.4.1. táblázat

Az egyes export-relációk szerepe az 1997-ben, 1998-ban és várhatóan 1999-ben a legnagyobb exportáló feldolgozóipari cégek körében, %

A TOP98/1 hullámban megkérdezett cégek exportjában az adott export-relációk aránya 1997-ben				
	Nem exportál oda	25% alatt	25-49%	50% és felett
Németország	24,0	21,6	13,9	40,5
Ausztria	50,3	37,8	6,1	5,8
Egyéb EU országok	37,6	37,2	14,2	15,9
Visegrádi országok	71,0	25,3	2,0	1,7
FÁK országok	69,7	16,0	6,1	8,2
Egyéb volt KGST országok	73,2	22,0	2,0	2,0
Észak-Amerika (USA, Kanada)	81,0	12,9	3,7	2,4
Egyéb országok	72,8	20,4	4,1	2,7
A TOP98/3 hullámban megkérdezett cégek exportjában az adott export-relációk aránya 1998-ban				
Németország	21,1	23,1	12,4	43,5
Ausztria	50,8	37,8	5,7	5,7
Egyéb EU országok	38,4	33,0	13,5	15,2
Visegrádi országok	65,8	26,2	5,0	3,0
FÁK országok	72,4	18,5	5,4	3,7
Egyéb volt KGST országok	69,1	26,2	2,7	2,0
Észak-Amerika (USA, Kanada)	76,9	16,7	3,7	2,7
Egyéb országok	72,8	19,8	4,4	3,0
A TOP99/1 hullámban megkérdezett cégek exportjában az adott export-relációk várható aránya 1999-ben				
Németország	24,5	21,4	17,0	37,1
Ausztria	50,7	36,4	5,4	7,5
Egyéb EU országok	36,1	33,0	15,6	15,3
Visegrádi országok	64,3	29,6	4,8	1,4
FÁK országok	67,0	27,2	2,4	3,4
Egyéb volt KGST országok	65,9	27,3	3,1	3,8
Észak-Amerika (USA, Kanada)	81,3	15,6	2,4	0,7
Egyéb országok	71,4	23,5	2,7	2,4
A TOP99/1 hullámban megkérdezett cégek exportjában az adott export-relációk várható változása 1999-ben				
	Nem fog ide exportálni	Csökkenni fog	Nem változik	Nőni fog
Németország	18,4	5,3	55,3	20,9
Ausztria	39,9	2,5	42,7	14,9
Egyéb EU országok	28,5	2,8	45,2	23,5
Visegrádi országok	53,0	2,5	32,3	12,2
FÁK országok	55,0	3,5	27,0	14,5
Egyéb volt KGST országok	53,0	2,1	33,6	11,3
Észak-Amerika (USA, Kanada)	66,5	1,4	26,3	5,8
Egyéb országok	61,6	2,2	27,2	9,0

A felvételtől kapott adatok négyféle értelmezésre adnak lehetőséget. Vagy arra mutatnak, hogy a legnagyobb feldolgozóipari cégek forgalombővülése elmarad a feldolgozóipar egészétől, azaz a kisebb cégek forgalma az átlagos növekedési ütemet messze meghaladva fog nőni (a); vagy a menedzserek szisztematikusan alábecslik cégeik forgalom-növekedésének ütemét (b); vagy a második félévben kismértékben csökkennie kell ennek az ütemnek (c); vagy pedig mindkét utóbbi tényező hatásával számolni kell az adatok értelmezésénél (d). Az első magyarázatot irreálisnak tartjuk. A szisztematikus pesszimista becslés relevanciája mellett szólnak a korábbi felvételek tapasztalatai: év elején, vagy év közben a menedzserek óvatosabban ítélik meg az adott évre vonatkozó üzleti kilátásaikat, mint az év végén¹⁸. Az ütemcsökkenés mellett is szólnak érvek: a kapacitáskihasználás és a rendelésállomány várható alakulása erre is utalhat.

Az ütemcsökkenéssel párhuzamosan megfigyelhető a vállalati szintű növekedési ütemek különbségeinek további kiegyenlítődése – legalábbis a várakozások szintjén. Már tavaly is megfogalmazódtak ezt eredményező törekvések, de az év végi adatok arra mutattak, hogy ezek a vártól szerényebb mértékben teljesültek.

Ennek ellenére már 1998-ban is csökkentek a növekedési különbségek a TOP 1500 cégein belül. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy *valamelyest oldódott a gazdasági növekedés polarizáltsága*¹⁹. De megfigyelhető az is, hogy mind 1997-ben, mind pedig 1998-ban a külföldi tulajdonban lévő cégek tudták forgalmukat messze az átlag feletti ütemben növelni.

A fentiek alapján azt mondhatjuk, hogy 1999-ben a forgalom vállalati szintű növekedési ütemeiben megjelenő polarizáltság stabilizálódása, illetve kismértékű csökkenése várható.

Az ágazatok között a forgalom, hasonlóan az elmúlt két évhez, 1999-ben is a gépiparban fog nőni a legnagyobb ütemben (folyó áron 21%-kal). Nagyobb forgalombővülés várható a nagy cégek körében (23%), míg az 50 fő alattiak a forgalom stagnálására, illetve kismértékű emelkedésére számítanak. Az eredményességüket javító cégek forgalma az átlagosnál nagyobb mértékben bővül (24%), ami arra utal, hogy a vizsgált vállalati körben a termelékenység javulása 1999-ben is folytatódni fog (lásd a 2.4.3. táblázatot). A többségi tulajdonos típusa szerint azonban – megegyezően a tavaly júniusi várakozásokkal – nem láthatunk számottevő különbségeket a cégek között.

¹⁸ Lásd Tóth I. J.: *A legnagyobb feldolgozóipari cégek helyzete és kilátásai – 1998*, TÁRKI Konjunktúra Teszt, 1998/3. 1998. szeptember, 7. old.

¹⁹ Túlzónak tartjuk azonban azt a megállapítást, hogy 1998-ban „a növekedés az 1996-ban és 1997-ben tapasztaltnál sokkal kiegyensúlyozottabbá vált, alapja is jelentősen szélesedett”. Lásd *Konjunktúrajelentés 1999/1. A világ-gazdaság és a magyar gazdaság helyzete és kilátásai 1999 tavaszán*. Kopint-Datorg Rt, Budapest, 116. o. Az köztudomású, hogy az 1997-es gazdasági növekedés – a kedvező infrastrukturális és a munkaerő-piaci adottságok okán – elsősorban az ország nyugati és központi régióira koncentrált. 1997-ben e két régióban állították elő az ipari termelés közel 64%-át. A KSH adatai szerint 1998 nem hozott változást e téren: az ipari termelés 66%-a ide kötődik és a termelés növekedésének 75%-a még mindig az e régiókban tevékenykedő cégek termelésnövekedéséhez fűződik. (A Magyar Statisztikai Zsebkönyv '97 KSH 1998 196. oldal és a Magyar Statisztikai Zsebkönyv '98, KSH, 1999. 192. oldal adatai alapján.) A TOP 1500 felvétel adatai kiegészítik ezt a megállapítást annyiban, hogy 1998-ban a cégek többségi tulajdonos szerint képzett csoportjaiban 1997-ben kimutatott növekedési különbségek nem tűntek el – csak mérséklődtek. Lásd Tóth I. J.: *A legnagyobb feldolgozóipari cégek helyzete és kilátásai – 1998-1999*, Konjunktúra Kutatási Füzetek 1. sz. TÁRKI, 1999. március, 23. o.

2.4.2. táblázat

*A forgalomnövekedés és relatív szórásának alakulása 1997-98
(a cégek nettó árbevételével súlyozott adatok, előző év = 100%)*

Évek, felvételek	Átlag	Szórás	Relatív szórás	N
1997, TOP98/1	136,84	74,08	0,54	288
1998, TOP98/1	115,26	27,21	0,24	266
1998, TOP98/2	114,35	16,45	0,14	292
1998, TOP98/3	136,70	43,05	0,31	296
1999, TOP98/3	114,91	30,98	0,27	264
1999, TOP99/1	109,30	21,31	0,19	289

Az adatok arra is felhívják a figyelmet, hogy az árbevétel növekedés ütemét tekintve átlendződött a cégek sorrendje 1998-hoz képest: a forgalmukat tavaly a többségnél gyorsabban növelni tudó cégek az idén nem érnek el átlag feletti növekedési ütemet; és amelyek idén növelik a cégek többségénél gyorsabban forgalmukat, azok tavalyi növekedési üteme nem tért el számottevően a többi cégtől. Ha a cégek forgalomnövekedés üteme szerinti megoszlását nézzük, azonban pozitív kapcsolat mutatkozik a két év adatai között, de ez a kapcsolat nem különösebben erős.

Ezek az adatok a polarizáltság oldódása mellett is szolgálhatnának érvként, de a probléma éppen az, hogy a korábban kiemelkedő ütemben bővülő cégek helyére kerülő újak fontosabb jellemzői (nagyság, többségi tulajdonos típusa, területi elhelyezkedés) ugyanazok, mint azoké a cégeké, amelyeket felváltanak az élen.

2.4.3. táblázat

*A forgalom átlagos növekedési ütemei a cégek egyes csoportjaiban
(folyó áron, előző év = 100%)*

Ismérvek	Cégek csoportjai	Átlag	N
Létszám			
	-50	100,9	20
	51-100	115,1	55
	101-300	111,3	113
	301-	123,0	98
Eredményesség alakulása 1999-ben			
	Javul	124,0	154
	Nem változik	105,1	83
	Romlik	106,0	45
Létszám alakulása 1999-ben			
	Csökken	105,1	92
	Nem változik	112,4	103
	Nő	129,7	87
Ágazati csoportok			
	Gépipar	121,0	86
	Élelmiszeripar, textilipar, fa- és papíripar	109,3	119
	Vegyipar, nemfém ásványi term., kohászat, egyéb feldolgozó ipar	114,2	80

A menedzseri becslések szerint a TOP 1500 cégeinek exportvolumene 1999-ben 1-11% közötti intervallumban fog nőni (lásd a 2.4.4. táblázatot), ami elmarad mind az 1998-ra vonatkozó menedzseri becslések, mind a tavaly őszi felvétel során az idei évre vonatkozó becslés mögött (6-13%). Figyelembe kell azonban venni azt – amit a forgalom becslése kapcsán említettünk –, hogy év elején, illetve félévkor a menedzserek óvatosabban adnak becslést cégük forgalmának alakulására, mint év végén. Ez vonatkozik valószínűleg az exportra is: például 1997 végén az 1998-as exportvolumen növekedését a TOP 1500 körében még 15-20% közé, 1998 félévkor 18-31% közé év végén pedig 21-32% közé lehetett tenni a menedzserek várakozásai alapján, miközben a KSH adatai szerint 1998-ban a feldolgozóipari export volumene 29,5%-kal nőtt. De azt is észre kell venni, hogy míg 1998-ban fokozatosan magasabb határok felé tolódott a becsült ütem, addig 1999-ben az első két becslés között csökkenő tendencia figyelhető meg.

A feldolgozóipari export havi növekedésének csökkenő üteme már 1998 első negyedéve után érzékelhetővé vált (lásd a 2.4.1. ábrát). A legnagyobb exportáló cégek exportkilátásai ennek a tendenciának további folytatódását vetítik előre. A KSH adatai szerint 1999 első öt hónapjában 17,5%-kal nőtt az export volumene a feldolgozóiparban. Bár statisztikailag egyenértékű a TOP 1500 alapján adott becslés két végpontja, reálisan kizárható az a lehetőség, hogy ennek alsó határa körül alakuljon az exportnövekedés (erre nemcsak spekulatív érvek, hanem az eddigi felvételek tapasztalatai is utalnak), másrészt azonban *egész évre vonatkozóan az export volumenének az első félévben elértnél kisebb ütemű emelkedését várhatjuk.*

2.4.4. táblázat

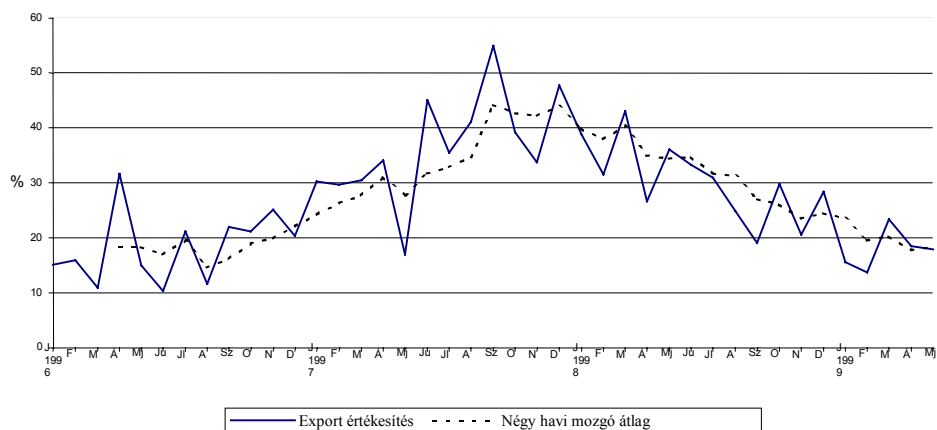
A feldolgozóipari export alakulásának becslése 1996-99-ben, %

Évek, felvételek (megelőző év=100%)	Átlag	Sztenderd hiba	N
1996, TOP96	112,9	5,1	164
1996, TOP97	117,4	2,4	259
1997, TOP98/1	127,0	3,9	280
1998, TOP98/1	117,7	1,5	267
1998, TOP98/2	124,4	3,5	286
1998, TOP98/3	126,3	3,1	293
1999, TOP98/3	109,5	1,9	284
1999, TOP99/1	106,1	2,9	184
2000, TOP99/1	109,9	1,8	169

Megjegyzés: TOP96: 1995. november – 1996. január között készült felvétel
 TOP97: 1996. november – 1997. január között készült felvétel
 A cégek nettó árbevételével súlyozott adatok.

2.4.1. ábra

A feldolgozóipari exportértékesítés alakulása 1996-1999, előző év azonos időszaka = 100%

Adatok forrása: KSH

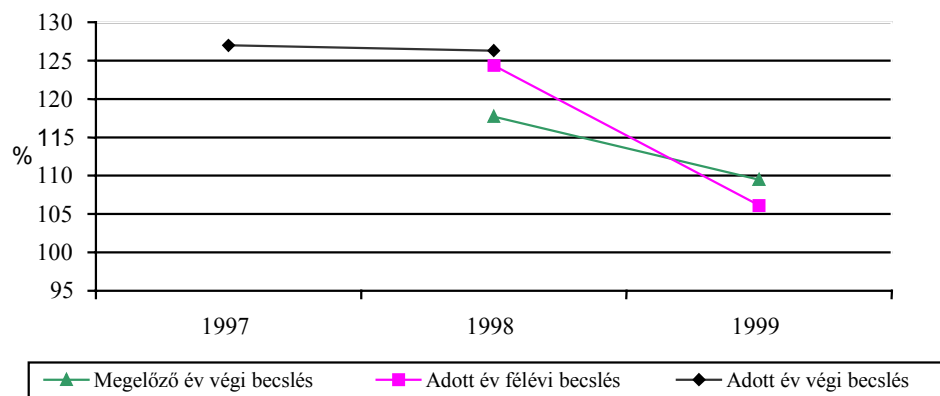
Nemcsak az idei júliusi becslések valószínűsítik az export növekedési ütemének további csökkenését, hanem már erre mutattak az 1998 őszi felvételből kapottak is, ha azokat az 1997 őszi felvétel megfelelő adataival hasonlítjuk össze (lásd a 2.4.2. ábrát).

Feltehető azonban, hogy a menedzserek cégük export kilátásainak becslésekor (június-júliusban) nem számoltak a – 1999 második félévre előre jelzett, de még nem érezhető – nyugat-európai konjunktúra erősödésével, ami nyilvánvalóan pozitívan hat a legnagyobb exportálók külpiazi értékesítési lehetőségeire²⁰. Vagy, ha számoltak is ezzel a tényezővel, akkor nem az idén, hanem inkább jövőre várják azt, hogy ennek hatása megmutatkozzék. Ezt a feltételezést támasztja alá, hogy a TOP 1500 cégcsoportban 2000-ben már az ideinél magasabb, 7-13%-os exportvolumen növekedést jeleznek előre a menedzserek várakozásai.

²⁰ Az Európai Unió országaiban a növekedés 1998 II. félévétől érezhető lassulása nyomán 1999-ben mérsékelt növekedés várható, mint 1998-ban. Az INSEE legfrissebb, júniusi becslése az Euro zóna növekedését 1999-ben 1,5-2%-ra teszi (az első félévben 1,5% alatti, a második félév végére 2,5% körüli növekedésre számítva) az 1998-as 2,5%-kal szemben. Mindez a II. félévtől egyre inkább kibontakozó pozitív tendenciák – az erőteljes Észak-Amerikai növekedés, az ázsiai országok mérsékelt növekedésének várható megindulása, a világkereskedelem növekedésének gyorsulása – ellenére várható. Az erősen a nyugat-európai konjunktúrától függő magyar gazdaság számára biztató jel az, hogy a legfontosabb exportpiacon, az EU-ban 1999 II. félévében a növekedés gyorsulása várható. Lásd <http://www.insee.fr>

2.4.2. ábra

A feldolgozóipari export növekedésére vonatkozó becslések 1998-99-ben, előző év = 100%

1999-ben a gépipari, a külföldi tulajdonban lévő, valamint a dunántúli cégek exportjának növekedési üteme a korábbinál kisebb mértékben haladja meg a többi cégre jellemzőt (e szempontok szerint nem mutathatóak ki számottevő különbségek a cégek várakozásai között). Ellenben az eredményességet 1999-ben javító és a „feltörekvő” cégek – amelyek 1998-ban még nem tudták növelni árbevételüket, de 1999-ben már a többségnél nagyobb ütemű növekedést várnak – körében számottevően jelentősebb exportnövekedés várható, mint a többi cégnél.

A exportnövekedéssel kapcsolatban megerősíthetjük a forgalom tárgyalásakor már elmondottakat: az adatok arra mutatnak, hogy 1999-ben az export nagyobb arányú bővítésére nemcsak és nem elsősorban azok a cégek lesznek képesek, amelyek tavaly is az élvonalban voltak, hanem azok is, amelyek tavaly nem tudták növelni exportjukat (lásd a 2.4.5. táblázatot)²¹.

²¹ A táblázatban közölt adatok az egyes cégcsoportok közötti ütemkülönbségek mértékéről és számottevő voltáról adnak képet, nem pedig az adott cégcsoportra jellemző tényleges exportnövekedési ütemekről.

2.4.5. táblázat
Az export volumenének 1998-99-es becsült növekedési ütemei a cégek egyes csoportjaiban, % (előző év = 100%)

Ismérvek	Cégek csoportjai	1998 (1998. decemberi felvétel (TOP98/3))		1999 (1999. júliusi felvétel TOP99/1)	
		Átlagos ütem	N	Átlagos ütem	N
Ágazati csoportok ⁽¹⁾					
	Könnyűipar (15-22)	105,4	110	110,3	115
	Vegyipar, kohászat, és egyéb feldolgozóipar (23-28,36,37)	121,6	91	121,3	77
	Gépipar (29-35)	127,5	85	122,0	85
	F =	6,31**		1,34	
Többségi tulajdonos típusa					
	Külföldi	124,2	134	115,0	121
	Magyar magáncég	112,4	36	116,2	59
	Magyar magánszemély	111,4	96	120,8	77
	Egyéb	102,3	20	112,7	19
	F =	2,49**		0,20	
Eredményesség várható alakulása 1999-ben					
	Javul			126,0	152
	Nem változik			109,0	81
	Romlik			100,3	39
	F =			4,38**	
Forgalom alakulása 1998-ban					
	Nem nőtt			129,2	59
	Legfeljebb a mediánnal megegyező ütemben növekedett			105,8	72
	Medián feletti ütemben növekedett			117,2	135
	F =			2,68*	

Megjegyzés: súlyozatlan adatok

1: zárójelben a kétjegyű TEAOR kódok

*: $p < 0,10$

** : $p < 0,05$

A jövőre vonatkozó várakozások – mint említettük korábban – magasabb növekedési ütemet valószínűsítene az új évezred első évében. Az export növekedésében továbbra is az 1997-99-ben megfigyelt jellegzetességek lesznek megfigyelhetők: a külföldi tulajdonú cégek szignifikánsan magasabb növekedési üteme, a gépipar kimagasló teljesítménye és a létszámváltozás, valamint az export növekedési üteme közötti pozitív kapcsolat. A Budapesten és Pest megyében lévő cégek várható növekedési ütemei a legmagasabbak, valamint az is megfigyelhető, hogy az exportot 1998-ban nagy mértékben növelő cégek hasonló eredményt várnak 2000-ben is.

A megkérdezett vállalkozások 71%-ánál nincs különbség az export és a belföldi eladások importtartalma között. 19,2%-uk termelésében az export importtartalma magasabb, 9,8%-uknál pedig fordított a helyzet. Ezek az adatok alig térnek el a tavalyi őszi felvétel adataitól (75%, 20% és 5%).

A cégek közel 19%-ánál nő, és közel 10%-ánál csökken a folyó termelés importtartalma 1999-ben – ami ugyancsak megegyezik a tavaly őszi felvétel során kapott, 1999-re vonatkozó adatokkal. Nem várható változás e téren 2000-ben sem: a cégek nagyobb arányánál számoltak be az importtartalom növekedéséről, mint csökkenéséről, de az is látható, hogy 1998-2000 között fokozatosan csökken a két csoport közötti különbség (2.4.6. táblázat).

2.4.6. táblázat

A folyó termelés importtartalom arányának változása 1998-99-ben és várható alakulása, %

A cég termeléséhez kapcsolódó importtartalom alakulása	TOP98/3		TOP99/1	
	1998	1999	1999	Várhatóan 2000-ben
Nőtt/nőni fog	21,3	19,8	18,9	16,4
Nem változott/nem változik	69,8	69,2	71,4	71,6
Csökkent/csökkenni fog	8,9	11,1	9,7	12,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
N	258	253	259	250

Jelen felvételben a TOP 1500 kutatás történetében először arra is kísérletet tettünk, hogy felmérjük milyen elterjedt és mekkora forgalmat tesz ki a vizsgált cégek körében a szolgáltatások exportja és importja²².

A felmért cégek körében mintegy 23 milliárd forintot tesz ki a szolgáltatás export és közel 11 milliárdot az import (lásd a 2.4.7. táblázatot). A cégek leggyakrabban szállítási és külkereskedelmi szolgáltatást adnak el külföldre (14,6% és 7,8%) és ugyancsak szállítási szolgáltatást, valamint marketing és jogi szolgáltatást vásárolnak (31,9% és 18,3%). A legnagyobb forgalma az exporton belül az építési és szerelési, valamint a szállítási szolgáltatásoknak lesz várhatóan (összesen közel 16 milliárd forint) a szolgáltatás vásárláson belül pedig a legnagyobb összeget a szállítási szolgáltatások és a külkereskedelmi szolgáltatások teszik ki (összesen 5,4 milliárd forint).

²² A kérdés relevanciáját a folyó fizetési mérleg 1998-as egyenlegromlásának értelmezése körüli bizonytalanság adja. A folyó fizetési mérleg összetevőinek alapos elemzése arra mutat, hogy az 1998-as deficit növekedés közel negyven százalékát (pontosan 37,8%-át) a szolgáltatás forgalomhoz kötődő deficit adta. A szolgáltatásforgalom deficitjének növekedése mögött vagy a belföldi felhasználásnak a gazdasági növekedésnél gyorsabb emelkedése, vagy pedig a megnövekedett, külföldre irányuló nettó jövedelemtranszfer áll. Lásd Kopint-Datorg: *Konjunktúrajelentés 1999/I.* 116-121. o. Az utóbbi értelmezés mellett szólnak azok az empirikus eredmények, amelyek szerint 1998 előtt a külföldi tulajdonban lévő cégek körében *nem volt jellemző* a belső elszámoló árak alkalmazása (*transfer pricing*). Ennek egyik oka a külföldi tulajdonban lévő cégek nemzetközi mértékben is alacsony effektív társasági adókulcsa (1996-ban 8,6%) volt. Lásd: Semjén A. – Tóth I. J.: *Vállalkozások fiskális környezete és annak hatásai. (Társaságok adózással kapcsolatos magatartása), MTA KTI, Kutatási Jelentés az IKIM számára, 1997. február* és Semjén A.: Some problems of the Hungarian tax environment of SMEs. In: Csaba L. (ed): *The Hungarian SME Sector Development in Comparative Perspective*, CIPE / Kopint-Datorg, Budapest. 61-81. oldal.

2.4.7. táblázat
*Szolgáltatások exportjának és importjának gyakorisága és várható forgalma
a legnagyobb exportáló cégek körében 1999-ben*

Szolgáltatás fajtája	Import		Export	
	Gyakoriság (%)	Összeg (millió Ft)	Gyakoriság (%)	Összeg (millió Ft)
Szabadalmi, licenz és ehhez kapcsolódó szolgáltatás	12,2	1.369	2,4	631
Építési és szerelési szolgáltatás	7,1	447	5,1	9.256
Szállítási szolgáltatás	31,9	3.872	14,6	6.722
Pénzügyi szolgáltatás	6,8	817	-	-
Ingatlan bérbevétele/bérbeadása	2,0	82	0,3	40
Biztosítási szolgáltatás	7,8	66	-	-
Marketing, jogi szolgáltatás	18,3	1.222	2,0	80
Külkereskedelmi szolgáltatás	17,3	1.526	7,8	1.760
Egyéb szolgáltatás	7,8	1.335	4,4	4.503
Összesen	100,0	10.736	100,0	22.992

2.5. Eredményesség

Az eredményesség alakulásáról először azt kell elmondanunk, hogy 1998-ra vonatkozóan a cégeknek sokkal optimistább várakozásai voltak tavaly félévkor, illetve év végén, mint amit visszatekintve – már az 1998-as mérlegek ismeretében – elmondtak (lásd a 2.5.1. táblázatot). Az 1998-as kimagasló gazdasági növekedés eszerint az eredményességre vonatkozó korábbi optimista várakozások meghiúsulása mellett valósult meg²³.

2.5.1. táblázat
A cégek megoszlása eredményesség szerint 1997-1998, %

Év	Felvétel	Mérleg pozíció			Összesen	N
		Nyereséges	Null-szaldós	Veszteséges		
1997	TOP98/2	78,9	2,7	18,4	100,0	299
	TOP98/3	79,1	3,7	17,3	100,0	301
	TOP99/1	79,0	3,1	17,9	100,0	290
1998	TOP98/2	88,1	7,8	4,1	100,0	294
	TOP98/3	81,9	8,0	10,0	100,0	299
	TOP99/1	78,8	3,1	18,1	100,0	293
1999	TOP99/1	85,1	8,0	6,9	100,0	288

A különböző eredményességi szintet elérő cégek arányának egyenlege 1998-ban nem változott 1997-hez képest. E téren 1999-ben kismértékű romlás várható, mivel az eredményesség alakulásával kapcsolatos, júliusban (TOP99/1) a tárgyévre vonatkozó várakozások kissé visszafogottabbak, mint a tavaly júniusban (TOP98/2) megfogalmazottak voltak (lásd a

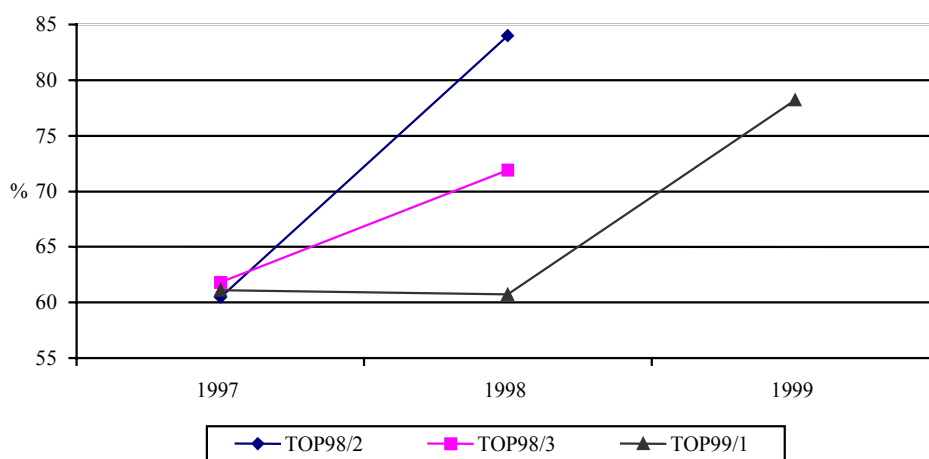
²³ Az 1997-es kimagasló növekedés 1998-ban olyan várakozásokat ébresztett a vállalkozások vezetőiben, amelyek meghiúsulása mellett is kiemelkedő ütemben növekedett a gazdaság.

2.5.1. ábrát). 1998-hoz képest tehát 1999-ben várhatóan kismértékben csökken a nyereséges vagy/és nő a veszteséges cégek aránya.

1999-ben a cégek 16%-a fog javítani mérlegpozícióján (1998-ban ez az arány 12%-os volt), azaz ha az elmúlt évben veszteséges volt, akkor null-szaldós, vagy nyereséges lesz, ha null-szaldós volt, akkor 1999-ben várhatóan nyereséget könyvelhet el.

Az 1998-ban elért eredményességi szint stabilizálódását várhatjuk a menedzseri várakozások alapján, ha az árbevétel-arányos jövedelmezőség 1998-as és 1999-es értékeit hasonlítjuk össze. Eszerint 1998-ban ez átlagosan 3,5%-os volt a legnagyobb exportálók mintájában, 1999-ben pedig 4,1%. Ha csak a nyereséges cégek adatait vesszük figyelembe, akkor az 1998-as 6,4%-ról 1999-ben 6,1%-ra csökken ennek értéke. Az eltérés abból adódik, hogy el-
lentétes várakozásaik vannak a nyereséges és a veszteséges cégeknek. Az előbbiek árbevétel arányos jövedelmezőségük némi csökkenését várják az idén, míg az utóbbiak veszteségeik árbevételhez viszonyított arányának mérséklődésére számítanak (lásd a 2.5.2. táblázatot).

2.5.1. ábra
A cégek eredményesség szerinti megoszlásának alakulása, 1997-1999, %

Megjegyzés: Az ábrában a 'nyereséges' és a 'veszteséges' válaszok arányainak különbségeit mutató egyenleg statisztika értékeit közöljük.

2.5.2. táblázat
Az átlagos árbevétel arányos eredmény a cégek kvintiliseiben és a minta egészében 1998-1999, %

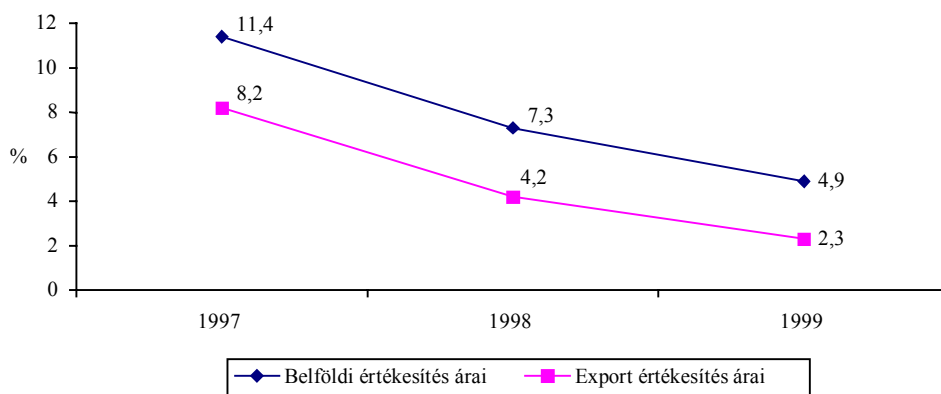
Árbevétel arányos eredmény alapján képzett kvintilisek	1998	1999
Alsó ötöd	-7,6	-3,9
2	0,8	1,3
3	3,1	3,4
4	6,6	6,2
Felső ötöd	15,7	13,4
Átlag	3,6	4,1
Sztenderd hiba	0,6	0,5
N	273	253

2.6. Árak, inflációs várakozások

A megkérdezett cégek vezetőinek becslése szerint a cégek belföldi értékesítési árai 1999 decemberében átlagosan 4,9%-kal lesznek magasabbak, mint egy évvel azelőtt. A TOP1500 körében a belföldi árak növekedését 4,1-5,6% körülire tehetjük. A külpiazi árak 2,3%-os növekedése várható, a TOP1500 körében pedig 1,5-3,1% közötti árnövekedés valószínűsíthető. A felmért cégek és a TOP 1500 cégei körében is jól követhető, mind a külpiazi, mind a belpiazi értékesítési árak ütemének monoton csökkenő tendenciája (lásd a 2.6.1. és 2.6.2. ábrát, valamint a 2.6.1. táblázatot).

2.6.1. ábra

A belföldi és a külpiazi árak emelkedésének becsült üteme a felmért cégek körében 1997-1999, (decemberben az előző év decemberi árszínvonalhoz képest, %)

2.6.1. táblázat

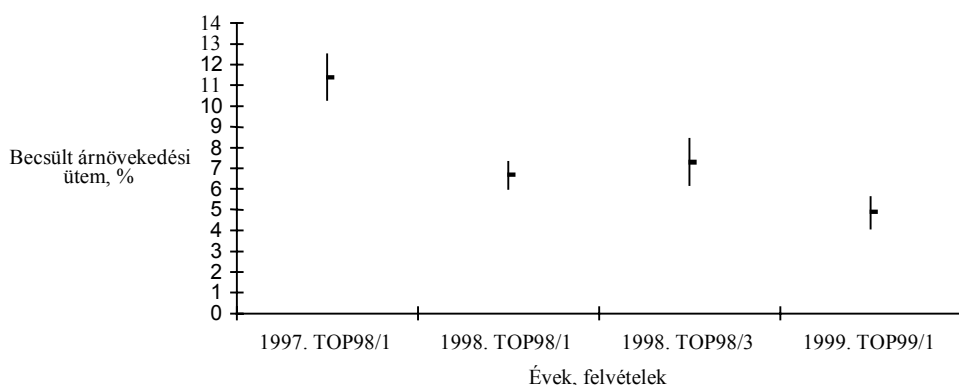
*A belföldi és a külpiaci árak emelkedésének becsült üteme a TOP 1500 cég körében
1997-1999, (decemberben az előző év decemberi árszínvonalhoz képest, %)*

Évek	Felvételek ideje	Belföldi értékesítési árak	Export árak
1997	1997 december	10,3 – 12,5	7,3 – 9,2
1998	1997 december	6,0 – 7,3	5,3 – 7,2
1998	1998 december	6,2 – 8,4	3,1 – 5,3
1999	1999 július	4,1 – 5,6	1,5 – 3,1

Megjegyzés: A cégek nettó árbevételével súlyozott adatok alapján.

2.6.2. ábra

A belföldi és a külpiaci áremelkedés 1999-es ütemére vonatkozó várakozások alakulása

Megjegyzés: A cégek nettó árbevételével súlyozott adatok alapján.

Ezek után vizsgáljuk meg azt, hogy a két piaci szegmensen (a bel- és a külpiacon) a cégek árainak alakulása milyen kapcsolatban áll egymással, valamint azt is, hogy a belföldi és a külpiaci árak csökkenő ütemű emelkedése milyen összefüggésben van a cégek egyes jellemzőivel!

Egy a magyar vállalkozások árképzési gyakorlatát elemző empirikus vizsgálat eredményei arra utaltak, hogy az árfolyam és az exportárak szerepet játszanak a vállalkozások belföldi árainak kialakításánál, mégpedig annál erősebb szerepet, minél fontosabb az export az adott vállalkozás életében²⁴.

Ennek magyarázatakor a következőket kell megfontolnunk. A cégek külpiacon eladható termékeiket rendszerint a belföldi piacokon is képesek (illetve képesek lennének) értékesíteni, akár fogyasztási cikkekről, akár beruházási javakról, vagy félkésztermékekről van szó, míg fordítva ez nem jellemző²⁵. Ennek megfelelően a vállalatok által előállított termékeket

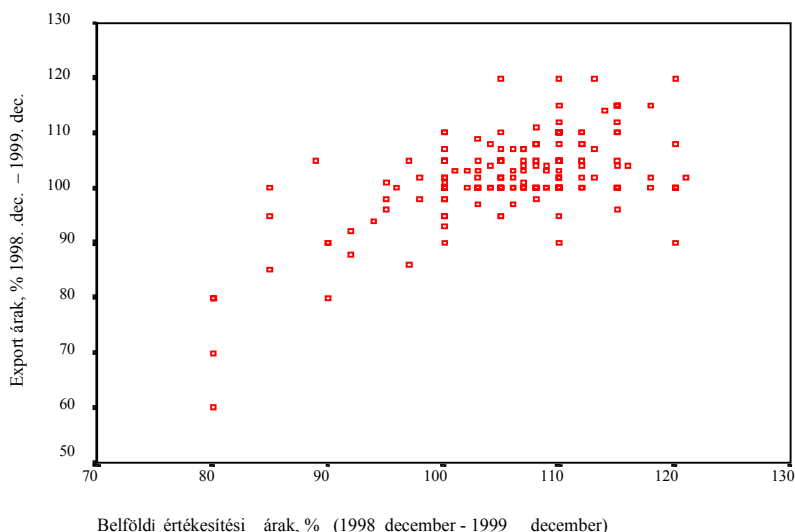
²⁴ Lásd Tóth I. J.–Vincze J.: *Magyar vállalatok árképzési gyakorlata*, MNB Füzetek 1998/7. október 10., 25. oldal.

²⁵ Formálisan a következő két állításról van szó: 1) Ha 'A' termék eladható külföldön, akkor eladható belföld-

tradeable (belpiacra és külpacra is eladható), illetve *non-tradeable* (csak belföldön értékesített) termékekre oszthatjuk. Másrészt van arra empirikus evidencia, hogy Magyarországon a belföldi árak meghatározásában a költségek a keresletnél fontosabb szerepet játszanak²⁶. Az exportált és a belföldi piacon is eladott termékek áaira pedig az árfolyam és – az importált anyagok, félkésztermékek árain keresztül – az import árak alakulása egyaránt erős és közvetlen hatással van²⁷. Ezért a külpiacon és a belföldi piacon is értékesített termékek esetében a belföldi árak meghatározásakor a forintban kifejezett exportárak fontos szerepet játszanak²⁸. Kézenfekvő feltevés, hogy minél nagyobb egy cég kibocsátásán belül az export részaránya, annál valószínűbb, hogy a maradék, belföldre eladott termékek a *tradeable* kategóriába sorolhatóak. Minél nagyobb ezért az export (és ennek megfelelően a két piaci szegmensen egyaránt értékesíthető termékek) aránya egy cég forgalmán belül, annál inkább együtt mozognak az adott cég termékeinek belföldi és export árai.

2.6.3. ábra

A cégek elhelyezkedése a belföldi és az export értékesítési árak emelkedésének becslése szerint

Megjegyzés: Az 50%-feletti árnövekedési ütemet megjelölő 4 cég nélkül, minden pont egy céget jelent.

ön. 2) Ha 'B' termék eladható belföldön, akkor nem biztos, hogy eladható külföldön.

²⁶ Lásd uo. 8. oldal.

²⁷ A belföldön eladott, importot nem tartalmazó, de importált termékkel versenyző termékek áaira az utóbbiak hatását közvetettnek tekintjük. Azt pedig a jelen felvételtől (lásd a 2.4. pontban közölt eredményeket) tudjuk, hogy a legnagyobb exportálók esetében az exportra és a belföldi eladásra is kerülő termékek importhányada között nincs számottevő különbség. Ez megerősíti azt a feltételezést, hogy a két piacra kerülő termékeket ugyanazzal a technológiával állítják elő. Ld. Vincze J.: „A stabilizáció hatása az árak és a termelés közötti összefüggésekre”, *Közgazdasági Szemle*, XLIV. évf. 1997. április, 273-295. o.

²⁸ Vincze szerint e termékek esetében a belföldi árakat az árfolyam, a keresleti függvény érzékelt árrugalmassága és a technológiai változás határozza meg. Lásd *id. mű.* 289. o.

Ennek megfelelően a legnagyobb exportáló cégek esetében – ahol az export aránya az árbevételen belül elég magas²⁹ – azt várjuk, hogy szoros összefüggés van a cégek belföldi árainak és exportárainak várható alakulása között. Másrészt az is feltételezhető, hogy a nagy exportálók szinte kizárólag *tradeable* terméket állítanak elő, és így az a korábban megfigyelt összefüggés, ami az export nettó árbevételen belüli arányának növekedése és az exportáraknak, valamint az árfolyamnak a belföldi árak meghatározásában betöltött növekvő szerepe között fennállt, itt nem számottevő.

Az eredmények szerint a legnagyobb exportálók esetében a cégek termékeinek a két piacon várható árnövekedési ütemei között szorosan összefüggenek. Már akkor megfigyelhető ez, ha az egyes cégeket a várható export- és belföldi árak által meghatározott koordinátákban ábrázoljuk (lásd a 2.6.3. ábrát). Feltéve a cégek árainak lognormális eloszlását (lásd a 12. mellékletet) a várható árnövekedés logaritmusai között rendkívül erős korrelációt kapunk (lásd a 2.6.2. táblázatot).

2.6.2. táblázat
A belföldi és az export értékesítési árak emelkedése közötti kapcsolat a TOP 1500 cég körében

Minták	Pearson féle korrelációs együttható	Szignifikancia	N
Minden válaszadó cég	0,2746	0,000	254
Válaszadó cégek az extrém (50% feletti) árnövekedési ütemet adó négy cég nélkül	0,6378	0,000	250

A második feltételezést is alátámasztják a kapott adatok. A belföldi és külpiazi árak várható növekedési ütemei között nem nő az eltérés az export nettó árbevételen belüli arányának csökkenésével (Lásd a 2.6.3. táblázatot). Akkor is ezt az eredményt kapjuk, ha megengedjük, hogy a két tényező közötti kapcsolat nem lineáris.

2.6.3. táblázat
Az exporthányad és a két piaci szegmens árai közötti eltérés mértéke (PRED) közötti kapcsolat a TOP 1500 cég körében

Minták	Pearson féle korrelációs együttható	Szignifikancia	N
Minden válaszadó cég	-0,0948	0,167	214
Válaszadó cégek az extrém (50% feletti) árnövekedési ütemet adó cégek nélkül	-0,0996	0,149	212

Megjegyzés: PD: belföldi árak várható alakulása; PE: exportárak várható alakulása

$$PRED = \sqrt{(\ln PD - \ln PE) * (\ln PD + \ln PE)}$$

Az eredmények azt mutatják továbbá, hogy mind a külpiazi árak, mind pedig a belföldi árak alakulása szoros kapcsolatban áll a cégek eredményességével, az eredményesség, illetve a

²⁹ A forgalmon belüli átlagos export arány 59%, a medián pedig 62%.

forgalom várható alakulásával (lásd a 2.6.4. és a 2.6.5. táblázatokat). A belföldi eladási árakat nem, illetve a többségnél kisebb arányban tudják növelni a kisebb cégek és azok, amelyek forgalma várhatóan nem nő 1999-ben és eredményességük is romlik.

Az utóbbi hatásokat figyelhetjük meg az exportárak esetében is, csak nem a belföldi, hanem – természetesen – a külpiazi forgalom alakulásával kapcsolatban. Az árak növekedésének csökkenő ütemét itt is a kisebb cégek sínylik meg leginkább. A táblázatban közöltek túl az átlagos árnövekedési ütemek összehasonlításából az is látszik, hogy a veszteséges, illetve exportjukat várhatóan növelni nem tudó cégek árai kis mértékben *csökkennek* az idén.

A fentiek persze nem azt jelentik, hogy a nyereséges cégek azért lennének nyereségesek, mert az input árak növekedésénél nagyobb mértékben tudnák növelni áraikat, a veszteségesek pedig azért veszteségesek, mert ezt nem tudják megtenni. Inkább arról van szó, hogy a cég piaci pozíciójának megingása, a kereslet csökkenése egyaránt kedvezőtlen hatással van a cég eredményességére és árai növelési képességére³⁰. Az már csak következmény, hogy a nyomott árak tovább erősítik ezt a folyamatot: rontják a cég eredményességi pozícióját és a kínálat csökkentésére ösztönöznek.

2.6.4. táblázat

A cégek egyes csoportjainak megoszlása a belföldi árak emelkedésének várható üteme szerint 1999-ben, %

Cégek csoportjai	A cég belföldi árainak növekedési üteme 1999-ben				
	Nem tudja növelni árait	Legfeljebb 7%-kal tudja növelni árait	Több mint 7%-kal tudja növelni árait	Összesen	N
Teljes minta	29,1	22,5	48,4	100,0	258
Központi régió	18,6	25,7	55,7	100,0	70
Kelet- és Észak-Magyarország	38,3	20,0	41,7	100,0	115
Létszám legfeljebb 50 fő	58,8	0,0	(41,2)	100,0	17
1999-ben javul az eredményesség	19,9	23,5	56,6	100,0	136
1999-ben romlik az eredményesség	44,2	(20,9)	34,9	100,0	43
Az export a medián felett nő 1999-ben	20,5	24,8	54,7	100,0	117
Az export nem nő 1999-ben	42,3	16,7	41,0	100,0	78
A belföldi forgalom a medián felett nő	22,3	22,3	55,4	100,0	121
A belföldi forgalom nem nő 1999-ben	38,5	18,8	42,7	100,0	96

(): esetszám kisebb, mint 10

³⁰ A kereslet csökkenése Magyarországon az input árak csökkenése, a versenytársak árainak csökkenése után a harmadik olyan tényező, amelynek bekövetkezése nagy valószínűséggel az adott termék árának csökkentését eredményezi. Lásd Tóth – Vincze: *id. mű.* 9. oldal. Ugyanezzel a helyzettel találkozhatunk az Egyesült Királyságban is. Lásd S Hall – W. Walsh – T. Yates: How do UK companies set prices? Paper presented for a workshop „Monetary policy, price stability and the structure of goods and labor markets”, Banco d'Italia IGIER and Centro „Paolo Baffi”, Università Bocconi, Perugia, 27-28 June 1997., J tábla.

A kereslet várható csökkenésére tehát a cégek a kínálat csökkentése mellett reagálhatnak árak csökkentésével is. A belföldi árak esetében a rendelésállomány és az árak alakulása között pozitív kapcsolat mutatható ki, bár ez nem szignifikáns³¹. Az export áraknál azonban – miként azt várhatjuk – egyértelmű pozitív és szignifikáns összefüggés mutatkozik a két tényező között: a rendelésállomány csökkenését tapasztaló cégek az átlagosnál nagyobb valószínűséggel számolnak export árak csökkentésével is (lásd a 2.6.6. táblázatot).

2.6.5. táblázat

A cégek egyes csoportjainak megoszlása az export árak emelkedésének várható üteme szerint 1999-ben, %

Cégek csoportjai	A cég export árainak növekedési üteme 1999-ben		Összesen	N
	Nem tudja növelni árait	Tudja növelni árait		
Teljes minta	52,5	47,5	100,0	278
Létszám legfeljebb 50 fő	77,8	(22,2)	100,0	18
Nem lesz nyereséges 1999-ben	68,6	31,4	100,0	35
Nyereséges lesz 1999-ben	45,9	54,1	100,0	205
Romlik az eredményesség 1999-ben	76,7	23,3	100,0	43
Javul az eredményesség 1999-ben	45,7	54,3	100,0	151
Nem nő az export 1999-ben	65,9	34,1	100,0	82
A medián feletti ütemben nő az export	42,0	58,0	100,0	131

(): esetszám kisebb, mint 10

A belföldi árak esetében a regionális különbségek is számottevőek³²: a központi régióban (Budapest és Pest megye) magasabb ütemű árnövekedés jellemző, mint Kelet- és Észak-Magyarországon.

³¹ Az első félévhez képest a második félévben a rendelésállomány csökkenésére számítók 55,2%-a nem számol belföldi árak növekedésével.

³² A 2.6.4. és 2.6.5. táblázatokban csak a statisztikailag szignifikáns ($p < 0,05$) összefüggéseknél szereplő egyes cégcsoportok szerinti megoszlásokat közöljük.

2.6.6. táblázat

A cégek egyes csoportjainak megoszlása exportjuk, export áraik várható üteme és rendelésállományuk, valamint kapacitáskihasználtságuk alakulása szerint 1999-ben, %

Cégek csoportjai	Export várható alakulása 1999-ben			Összesen	N
	Nem nő	Legfeljebb a medián mértékéig nő	A medián felett nő		
Teljes minta	30,7	19,5	49,8	100,0	277
Romlott a kapacitások kihasználtsága	53,2	22,6	24,2	100,0	62
Rendelésállomány II. félévben kisebb lesz mint 1998. II. félévben	59,6	19,2	21,2	100,0	52
Rendelésállomány II. félévben kisebb lesz mint 1999. I. félévben	55,2	6,9	37,9	100,0	29
	Export árak alakulása 1999-ben			Összesen	N
	Nem nőnek	Nőnek			
Teljes minta	52,5	47,5	100,0	278	
Romlott a kapacitások kihasználtsága	61,9	38,1	100,0	63	
Rendelésállomány II. félévben kisebb lesz mint 1998. II. félévben	69,2	30,8	100,0	52	
Rendelésállomány II. félévben kisebb lesz mint 1999. I. félévben	63,3	36,7	100,0	30	

Ha az árak várható alakulására vonatkozó kérdésre adott válaszokat vetjük össze az 1998 végén kapottal, akkor két dolgot figyelhetünk meg. Láthatjuk, hogy mind a belföldi, mind a külpiaci árak a korábban vártnál jelentősebb vállalati körben csökkennek 1999-ben. Másrészt a cégvezetők várakozásai szerint idén tovább lassul termékeik árainak növekedési üteme. Mind belföldi, mind pedig külpiaci árak vonatkozásában többen számítanak lassuló, mint gyorsuló árnövekedésre (lásd a 2.6.7. táblázatot).

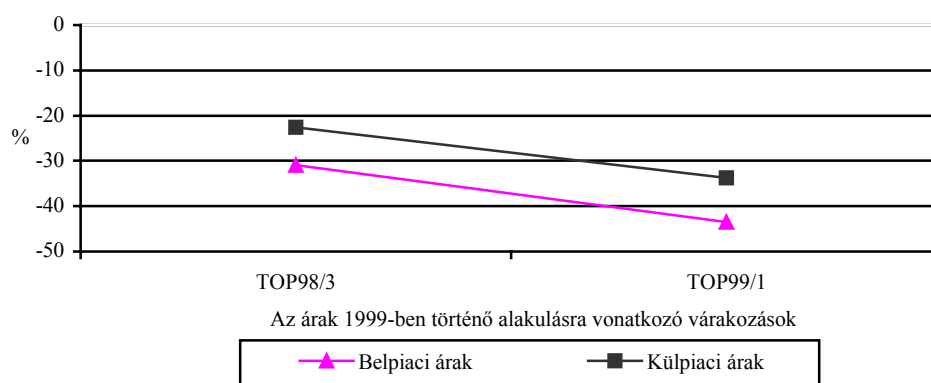
2.6.7. táblázat

A legnagyobb exportáló cégek körében az árak 1999-ben várható növekedési üteme, %

Piaci szegmens	Felvételek	A cég termékeinél az árak növekedési üteme 1999-ben várhatóan...			N
		...lassabb lesz	...ugyanolyan mértékű lesz	...gyorsabb lesz	
Belföld	1998. december (TOP98/3)	38,5	54,0	7,5	252
	1999. július (TOP99/1)	49,0	45,5	5,5	255
Külföld	1998. december (TOP98/3)	30,0	62,5	7,4	283
	1999. július (TOP99/1)	38,9	56,4	5,1	273

Az adatok továbbá az inflációs várakozások folyamatos mérséklődését is mutatják: többen számítottak az árnövekedés ütemének csökkenésére 1999 júliusában, mint 1998 decemberében (lásd a 2.6.2. ábrát).

2.6.2. ábra
A belföldi és a külpiazi áremelkedés ütemének várható változása 1999-ben

Megjegyzés: Az ábrában a 'gyorsabb lesz' és a 'lassabb lesz' válaszok arányainak különbségeit mutató egyenleg statisztika értékeit közöljük.

2.7. Közérzet és várakozások

A júliusi felvétel adatai arra mutatnak, hogy folytatódott az 1998 végi vizsgálat (TOP98/3) során is megfigyelhető tendencia: a nyugat-európai növekedés mérséklődése nyomán a TOP 1500 cégek egyre kevésbé látják optimistán a magyar gazdaság helyzetét. Mintegy 10 százalékponttal nőtt a „rossz” válaszok aránya, miközben némileg csökkent azoké a cégeké, amelyek „jó” választ adtak (lásd a 2.7.1. táblázatot).

Az általános gazdasági helyzet következő fél évben várható változásáról is negatívabb képet alkotnak a cégek, mint fél évvel ezelőtt, vagy egy éve (lásd a 2.7.2. táblázatot). A helyzet változására vonatkozó várakozások tekintetében ezzel szinte egyenes vonalúan nő a romló tendenciát várók aránya már 1998 júniusa óta (lásd a 2.7.1. ábrát.).

2.7.1. táblázat

A magyar gazdaság és a megkérdezett cégek helyzetének megítélése 1998-99-ben, %

	A magyar gazdaság jelenlegi helyzete			Összesen	N	Egyenleg statisztika
	Jó	Közepes	Rossz			
TOP98/1	5,5	67,9	26,6	100,0	293	- 21,1
TOP98/2	8,6	75,9	15,5	100,0	291	- 6,9
TOP98/3	6,0	76,4	17,6	100,0	301	- 11,6
TOP99/1	4,5	68,3	27,2	100,0	290	- 22,7
	A cég jelenlegi helyzete			Összesen	N	Egyenleg statisztika
	Jó	Közepes	Rossz			
TOP98/2	41,9	53,0	5,0	100,0	298	36,9
TOP98/3	47,7	45,0	7,3	100,0	302	40,4
TOP99/1	35,6	51,9	12,5	100,0	295	23,1

Más képet kapunk, ha a menedzserektől arra vonatkozóan teszünk fel kérdéseket, amiről kétségtelenül megbízhatóbb és pontosabb információkkal rendelkeznek, mint a magyar gazdaság egészéről – saját vállalkozásaik helyzetéről és e helyzet várható változásáról. Ekkor már nem olyan sötét a kép, mint előbb. *Saját cégük helyzetét ugyanis – az export eladásait érzékenyen érintő EU országok, és ezen belül Németország, növekedési ütemeinek lassulása³³ dacára – sokkal optimistábban látják a vezetők, mint a magyar gazdaságét. Az előbbire közel 36%-uk adott „jó” és csak 12,5%-uk „rossz” minősítést.* Hozzá kell tennünk azonban, hogy a helyzetre vonatkozó minősítések tendenciája itt is romlott az elmúlt fél évben, éspe dig kissé nagyobb mértékben, mint azt az általános gazdasági helyzetnél láthattuk. Legnagyobb arányban azok a menedzserek látják jónak cégük helyzetét, amelyek Pest megyében és Budapesten vannak és többségi tulajdonosuk külföldi (40,5% és 47,7%).

A cég helyzetének megítélése továbbá szoros kapcsolatban áll a cég 1998-as, illetve 1999-es tényleges helyzetével és fejlődésével. A nyereséget elérő, az eredményességet 1999-ben javító, a létszámot 1999-ben bővítő, valamint a forgalmat mind a két évben a cégek többségénél nagyobb arányban növelő cégek vezetői látják legnagyobb arányban jónak cégük helyzetét.

³³ Németországban az 1997-es 2,2%-os, 1998-as 2,8%-os növekedés után 1999-ben a GDP 1,7%-os növekedése várható az OECD becslése szerint.

Ezek az eredmények is alátámasztják azt a feltételezést, hogy a 'cég helyzetének megítélése' a kemény adatok alapján kirajzolódó helyzetet egy releváns, szintetikus mutatójaként is fel-fogható.

2.7.2. táblázat

A magyar gazdaság és a megkérdezett cégek helyzetének várható alakulása 1998-99-ben, %

	A magyar gazdaság helyzetének változása a következő hat hónapban					Összesen	N	Egyenleg statisztika*
	Jelentősen javul	Kicsit javul	Nem változik	Kicsit romlik	Jelentősen romlik			
TOP98/1	2,7	54,7	34,5	6,4	1,7	100,0	296	49,3
TOP98/2	1,4	40,4	44,3	12,9	1,1	100,0	280	27,8
TOP98/3	0,0	32,7	39,5	24,1	3,7	100,0	294	4,9
TOP99/1	0,3	20,1	39,1	34,6	5,9	100,0	289	-20,1
	A cég gazdasági helyzetének változása a következő hat hónapban					Összesen	N	Egyenleg statisztika*
	Jelentősen javul	Kicsit javul	Nem változik	Kicsit romlik	Jelentősen romlik			
TOP98/2	6,0	47,2	43,1	3,3	0,3	100,0	299	49,6
TOP98/3	6,4	41,6	41,9	9,4	0,7	100,0	298	37,9
TOP99/1	2,7	46,6	38,7	10,6	1,4	100,0	292	37,3

*: a jelentősen javul és a kicsit javul válaszok aránya összegének és a kicsit romlik, jelentősen romlik válaszok aránya összegének különbsége

Egyértelműek a cég helyzetének várható változására vonatkozó vélemények. Ezek továbbra is pozitívak: a menedzserek 46,6-a várja, hogy cégének helyzete kicsit és 2,7%-a azt, hogy jelentősen javul, miközben a romló tendenciával számoló aránya összesen 12%-ot tesz ki. A helyzet változására vonatkozó várakozások tendenciájukban sem mutatnak változást a félévvel ezelőtti véleményekhez képest.

A helyzet várható változását a többi cégnél pozitívabban látják ott, ahol a cég 1999-ben várhatóan nyereséget ér el, bővül a létszám, és a forgalom a cégek többségénél nagyobb ütemben fog növekedni.

Ugyancsak pozitív kép rajzolható fel akkor, ha a cégek 2000-ben várható értékesítési lehetőségei felől érdeklődünk. A vezetők 43,5%-a vár nagy, illetve kismértékű javulást, és mindössze 11,3%-uk valamilyen mértékű romlásra. Optimistábbak azok a vállalkozások, amelyek 1999-ben nyereségesek lesznek, növelni tudják létszámukat és forgalmukat, valamint mind 1998-ban, mind 1999-ben exportjuk a cégek többségénél gyorsabban nőtt.

Összegezve azt mondhatjuk tehát, hogy folytatódott az előző felvételben is megfigyelhető *enigmatikus* diszkrepancia a magyar gazdaság helyzetének és e helyzet várható alakulásának, valamint a saját vállalat helyzetének és e helyzet várható alakulásának menedzserei megítélése között. A saját cégük helyzetét tekintve a menedzserek nagyobb aránya látja ezt kedvezőnek, mint kedvezőtlennek és a túlnyomó többség az értékesítési lehetőségek nyilvánvaló szűkülése mellett sem várja a cég helyzetének romlását.

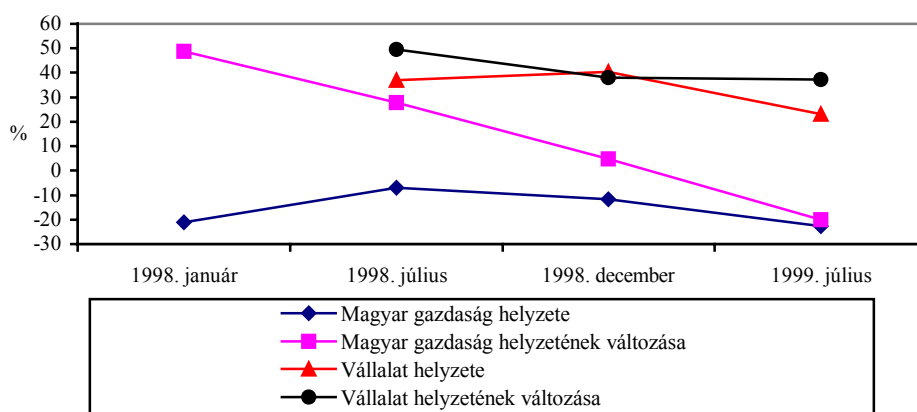
E különbség okainak magyarázatánál a következőkre gondolhatunk. Vagy egyszerűen arról van szó, hogy a válaszadó cégek helyzete lényegesen jobb, mint a más gazdasági ágakban

tevékenykedő, kisebb, nem exportáló gazdasági szervezeteké. Vagy 'a magyar gazdaság' fogalmába a cégek a vállalkozások mellett a kormányzatot, illetve a vállalkozások makrogazdasági környezetét is beleértik; vagy pedig egyéb, a magyar gazdaság helyzetét befolyásoló politikai, illetve gazdasági tényezők (a koszovói válság, az EU országok lassuló növekedési üteme) hatásáról.

Az első magyarázat relevanciáját támasztja alá az, hogy a belföldi kereslet 1999 első félévében kissé visszaesett és nem várható e tekintetben változás a második félévben sem. Roszszabb kilátásokkal rendelkeznek tehát azok a cégek, amelyek csak belföldre szállítanak, mint azok, amelyek kibocsátásuk egy részét, illetve többségét exportálják. Sőt az is állítható, hogy az exporthányad növekedésével együtt nő annak valószínűsége is, hogy kedvező egy cég helyzetének megítélése³⁴. Erre mutatnak az OMMK ugyancsak vállalati kikérdezésen alapuló felvételeinek adatai is. Ezek szerint a feldolgozóipari cégek helyzete jobb, illetve helyzetmegítélésük kedvezőbb képet mutat, mint a nemzetgazdaság más ágaiban tevékenykedő gazdasálgazdálkodó szervezeteké (lásd a 9. Mellékletben az M9.2. – M9.4. ábrákat).

2.7.1. ábra

A magyar gazdaság és a cég saját helyzetének valamint a helyzet várható alakulásának megítélése a legnagyobb feldolgozóipari cégek körében 1998-1999, %

Megjegyzés: az ábrán a javuló (jó) és a romló (rossz) válaszok arányainak különbségeit mutató egyenleg statisztika értékeit ábrázoljuk.

³⁴ Ahol az export részaránya a nettó árbevételben belül nagyobb, mint 75%, ott az egész mintára jellemző 35,6%-kal szemben a menedzserek 48%-a látja kedvezőnek a cég jelenlegi helyzetét.

3. Következtetések

1. A TOP 1500 1999. júliusi felvételének adatai arra mutatnak, hogy a feldolgozóipar meghatározó vállalati csoportjában, a legnagyobb exportáló cégek körében 1999-ben *tovább folytatódik* – bár mérséklődő ütemben – *a termelés és az export bővülése*. E folyamat alapját mikroszinten a transzformációs visszaesés után stabilizálódott, virulens, és a piaci változásokhoz rugalmasan alkalmazkodó vállalati szektor adja.
2. Valamelyest oldódott a növekedés polarizáltsága, ha a vállalatok növekedési ütemkülönbségeit nézzük. Más területeken viszont (tervezés, munkaerőhiány) a polarizáltság megjelenésére utaló jeleket lehet látni.
3. A külföldi tulajdonban lévő és a gépipari cégeknek a növekedésben is megvalósuló dominanciájára mind az 1998-as tények, mind az 1999-es, mind pedig – a beruházási szándékok kivételével – a 2000-re vonatkozó várakozások utalnak.

A cégek helyzetének és rövidtávú kilátásainak szimultán vizsgálata (lásd a 3.1. táblázatot) arra mutat, hogy hasonlóan 1998-hoz, mind 1999-ben, mind 2000-ben a külföldi tulajdonban lévő és a gépipari cégek azok amelyek dinamizálják a feldolgozóipart és a magyar gazdaságot. 1999-ben a beruházások volumene a gépipari cégeknél nő szignifikánsan a legnagyobb valószínűséggel. 2000-ben viszont a magyar tulajdonban lévő, közepes méretű cégek kívánják legnagyobb valószínűséggel növelni beruházási aktivitásukat. Nem tudjuk, mennyire megalapozottak ezek a szándékok, de minden esetre jelzik azt, hogy e cégcsoport is számít az üzleti feltételek *számukra is kedvezőbbé* válására, arra, hogy az idáig korlátozott növekedés, valóban *szélesebb alapokon* folytatódjon.

A vállalatok növekedését jelző legfontosabb indikátorok (foglalkoztatottság, kapacitások, forgalom) mindegyikének vizsgálata arra mutat, hogy 1999-ben a gépipari és a külföldi tulajdonban lévő cégek szignifikánsan nagyobb valószínűséggel tudnak növekedni, mind a többi vállalkozás.

4. A cégek közötti szegmentáltság nem látszik oldódni. Különösen arra az intő jelre kell felhívunk a figyelmet, hogy a szélesebb magyar beszállítói hálózattal rendelkező cégek 1999-es növekedési esélyei szignifikánsan rosszabbak, mint azoké a cégeké, amelyek csak kis mértékben, vagy egyáltalán nem támaszkodnak magyar beszállítókra. Ez a folyamat pedig a vállalati struktúrán belüli szegmentáltság további erősödését vonja maga után.

3.1. táblázat

A vizsgált cégek üzleti helyzetét és kilátásait tükröző indikátorok alakulása a vállalkozások különböző csoportjaiba (rendezett logit modellek)

	Függő változók						
	Beruházási di- namika 1999 (DI9o)	Beruházási di- namika 2000 (DI0o)	Létszám-változás 1999-ben (DL9o)	Forgalom változása 1998-ban (DQ8o)	Az export változása 1998-ban (DEXP8o)	Az export változása 1999-ben (DEXP9o)	Kapacitások növe- kedése 1999-ben (DCAP9o)
Élelmiszer-, textil-, fa- és papíripar	-0,51*	0,36	-0,59**	-0,74**	-1,03***	-0,69**	-0,75***
Vegyipar, kohászat és egyéb feldolgozóipar	0,50	0,15	-0,79***	-0,59*	-0,54*	-0,08	-0,66**
Gépipar (referencia)	-	-	-	-	-	-	-
-50 fő	0,35	0,28	0,97**	-0,07	-0,69	-0,51	-0,30
51-100 fő	0,51	0,63*	0,62*	-0,02	-0,09	-0,61*	0,14
101-300 fő	0,41	-0,05	0,62**	0,65**	0,45	-0,33	-0,18
300 fő felett (referencia)	-	-	-	-	-	-	-
Külföldi többségi tulajdon	0,14	-0,74***	0,53**	0,70***	0,67***	0,40*	0,53*
DEXP8	0,00	-	-	-	-	-	-
DEXP9	-	0,00	-	-	-	-	-
1. vágópont	-0,45	-1,31	-0,62	-1,26	-1,29	-1,27	-1,01
2. vágópont	0,58	0,62	1,05	0,06	-0,19	-0,41	0,56
N	250	261	288	281	275	275	245
Khi ²	17,63	16,87	21,56	25,02	30,28	13,77	16,31
Prob. Khi ²	0,0138	0,0183	0,0015	0,0003	0,0000	0,0324	0,0122
Log Likelihood	-259,4261	-269,9739	-304,4713	-278,6005	-270,1414	-276,5771	-260,4310
Pseudo R ²	0,0329	0,0303	0,0342	0,0430	0,0531	0,0243	0,0304

Megjegyzés: a legalább 10%-os szinten szignifikáns koefficienseket vastagon szedtuk. *: $p < 0,1$; **: $p < 0,05$; ***: $p < 0,01$.

Függő változók definíciói:

Változók	Kategóriák		
	1	2	3
DI9o, DI0o, DL9o	Csökkenni fog	Nem változik	Nőni fog
DQ8o, DEXP8o, DEXP9o	Csökkent (csökkenni fog)	Nőtt (nőni fog), legfeljebb a mediánig	Nőtt (nőni fog), a medián felett
DCAP9o	Nem nőttek a kapacitások	Nőttek, legfeljebb 10%-kal	Nőttek, több, mint 10%-kal

Mellékletek

M1. Az adatfelvétel egyes jellemzői

A felvétel során 361 céget kérdeztek meg a kérdezőbiztosok 1999. május 26. és július 29. között. A cégek közül 18 tevékenykedett vámszabad-területen.

A kérdőíveket leggyakrabban az ügyvezető igazgató, vagy a gazdasági igazgató válaszolta meg (lásd az M1.1. táblázatot).

*M1.1. táblázat
A cégek megoszlása a válaszadó beosztása szerint*

A válaszoló beosztása a cégnél	%
controlling igazgató	6,1
elnök-vezérigazgató	4,4
gazdasági igazgató	36,6
ügyvezető igazgató	21,7
kereskedelmi igazgató	6,8
vezérigazgató	1,4
vezérigazgató-helyettes	1,7
főkönyvelő	8,1
pénzügyi osztályvezető	1,7
egyéb vezető	11,9
Összesen	100,0
	(N=295)

A kérdezettek 45,8%-a volt nő. A legtöbb kérdezett kora 35-50 év közöttire tehető (61,1%), míg 35 év alatt 16%-uk, 50 év felett pedig 22,9%-uk lehetett. A kérdezettek több mint kétharmada (67,2%) minden kérdésre határozottan válaszolt, 27,6%-uk néhányszor bizonytalankodott és 5,1% volt bizonytalan több esetben. Több mint kétharmaduk (68%) egyedül válaszolt a kérdőív kérdéseire, míg a többieket kollégái is segítették a válaszadásban. A kérdezett számára a cég vezetői közül leggyakrabban a gazdasági igazgató (10%) és a főkönyvelő (24,4%) adott így segítséget.

M2. Az illeszkedésvizsgálat eredményei

Az illeszkedésvizsgálatnál a vizsgált nullhipotézis és alternatív hipotézis az alábbiak szerint írható fel:

$$H_0: P(C_i) = P_i, \quad i=1,2,\dots,k \quad (\sum_{i=1,\dots,k} P_i=1)$$

$$H_1: P(C_i) \text{ nem minden } i\text{-re egyenlő } P_i\text{-vel}$$

Ahol $P(C_i)$ egy ismerv n elemű mintában előforduló C_i kategóriájának valószínűsége, P_i pedig az adott kategória valószínűsége a sokaságban.

Az illeszkedésvizsgálathoz szerkesztettünk egy változót, amely a cégek ágazatának és exportárbevételének együttes megoszlását mutatja. Ennek segítségével khi négyzet próbával teszteljük a minta és a sokaság eltérését.

Az adott változó esetében teljesül a szokásos $nP_i \geq 5$ követelmény.

A próba végrehajtásához a meghatározott szabadságfok és kiválasztott szignifikanciaszint melletti felső kritikus értéket kell meghatározni, amit a $\chi^2_{1-\alpha}(v)$ ad meg. Ebben v a próbához tartozó szabadságfok ($v=k-1$) α pedig a kiválasztott szignifikanciaszint. Vizsgáljuk meg a nullhipotézis érvényesülését 5%-os szinten!

M2.1. táblázat

Khi négyzet próba a cégek ágazatának és exportárbevételének együttes megoszlása alapján

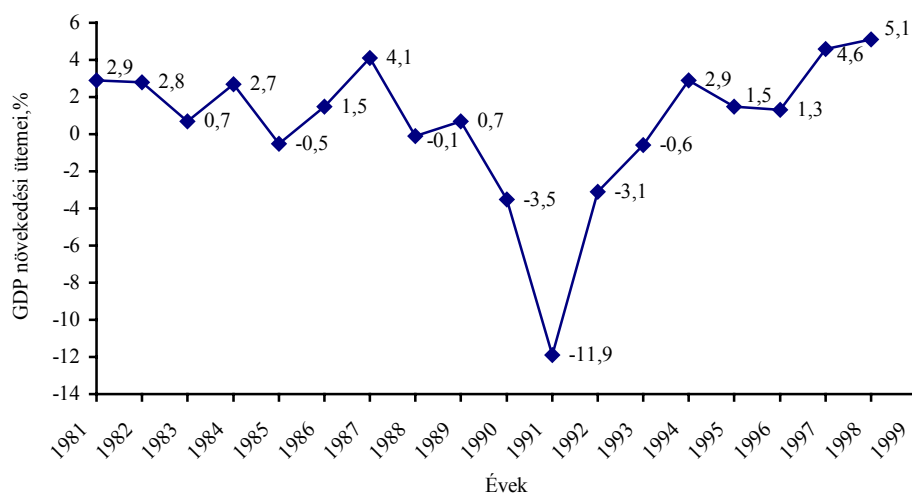
Kategória	Megfigyelt esetek	Várt esetek	Reziduális
1	16	28,25	-12,25
2	29	20,01	8,99
3	19	16,77	2,23
4	22	20,89	1,11
5	18	14,13	3,87
6	11	15,30	-4,30
7	8	5,30	2,70
8	18	15,30	2,70
9	13	13,83	-0,83
10	9	10,59	-1,59
11	7	13,54	-6,54
12	15	17,36	-2,36
13	10	12,65	-2,65
14	13	15,01	-2,01
15	38	31,49	6,51
16	38	31,49	6,51
17	10	12,07	-2,07
Khi négyzet: 21,4710		Szabadságfok: 16	Szignifikancia: 0,1611

Mivel $\chi^2_{1-0,05}(16) = 26,3$ táblázatos érték nagyobb mint a kapott χ^2 értéke, ezért a két eloszlás egyezését állító nullhipotézist elfogadjuk.

M3. A megkérdezett minta megoszlása ágazati csoportok és régiók szerint

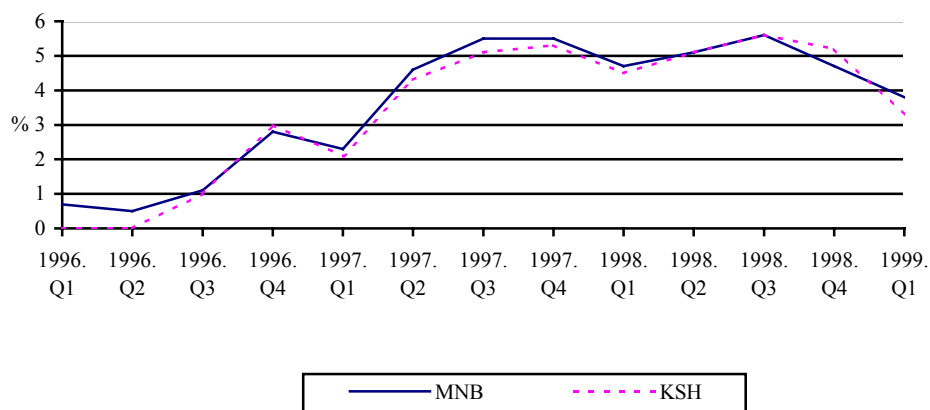
	Cégek száma	%
Ágazati csoportok		
Élelmiszeripar, textilipar, fa- és papíripar	123	41,8
Vegyipar, nemfém ásványi term., kohászat, egyéb feldolgozóipar	82	27,9
Gépipar	89	30,3
Összesen	294	100,0
Régiók		
Központi (Budapest + Pest megye)	79	26,9
Dunántúl	82	27,9
Kelet- és Észak-Magyarország	133	45,2
Összesen	294	100,0

M4. A GDP növekedési üteme a magyar gazdaságban 1981-1998 között, %

Forrás: KSH Statisztikai Zsebkönyv 1986, KSH Statisztikai Zsebkönyv 1998 és MNB éves jelentés 1997. 1999-es adat becslés.

M5. A GDP negyedéves növekedési ütemei 1996-1999 között, %

Források: MNB: Magyar Nemzeti Bank becslései Lásd: Jelentés az infláció alakulásáról, Magyar Nemzeti Bank, 1999. március és június.

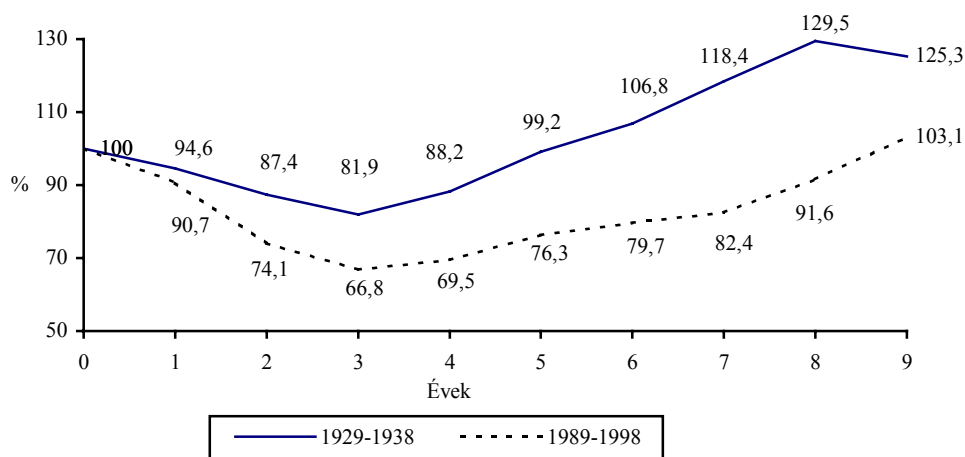
KSH: a Központi Statisztikai Hivatal számításai Ld.: A KSH jelenti 1999/4, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1999. június 25., valamint www.ksh.hu

M6. A feldolgozóipari termelés, export és belföldi értékesítés alakulása 1992-1999 között, % (előző év, illetve előző év azonos időszaka = 100%)

Évek	Termelés	Export értékesítés	Belföldi értékesítés
1992	91,8	96,4	95,7
1993	103,3	99,3	103,0
1994	109,3	119,3	105,5
1995	105,0	118,5	97,2
1996	103,4	118,5	96,5
1997	114,8	136,9	98,0
1998	116,3	129,5	105,5
1999 I. félév	108,3	119,1	98,3

Forrás: Magyar statisztikai zsebkönyv '92, '94, '95, '96, '97, '98 és Statisztikai Havi közlemények 1996/6.

**M7. Az ipari termelés alakulása 1929-1938 és 1989-1998 között
(kiinduló év = 100%)**

Forrás: 1929-1938: *League of Nations*, 1939: 67. és 181. o., idézi Kornai J.: „Transformational recession. A general phenomenon examined through the example of Hungary's development”, *Economie appliquée*, vol. 46, n°2, 1993.

1989-1990: *Magyar Statisztikai Zsebkönyv* 1994: 137. o.

1991-1998: saját számítás a *Magyar Statisztikai Zsebkönyv* – 1996: 192. oldal és a *Magyar Statisztikai Zsebkönyv* – 1997: 184. oldal adatai, valamint a *Magyar Statisztikai Zsebkönyv* –'98: 183. oldala alapján.

M8. Az ipar és a feldolgozóipar fontosabb gazdasági mutatóinak alakulása 1996-1999 között

	1996	1997	1998	1999 I-VI. hó
GDP				
GDP növekedése az iparban (előző év = 100%)	103,2 ⁽⁸⁾	111,2 ⁽⁸⁾	111,8 ⁽⁹⁾	107,3 ⁽¹⁰⁾
GDP növekedése a feldolgozóiparban (előző év = 100%)	104,0 ⁽⁷⁾	113,0 ⁽⁷⁾	n.a.	n.a.
Foglalkoztatottság				
Foglalkoztatottak száma a feldolgozóiparban	869,1 ⁽²⁾	883,0 ⁽²⁾	912,1 ⁽¹⁾	926,7 ⁽³⁾
Foglalkoztatottak száma a nemzetgazdaságban	3648,1 ⁽⁶⁾	3646,3 ⁽⁶⁾	3697,7 ⁽⁶⁾	3804,8 ⁽³⁾
A foglalkoztatottak számának változása a feldolgozóiparban (előző év azonos időszaka = 100%)	100,1 ⁽¹⁾	101,6 ⁽¹⁾	103,3 ⁽¹⁾	n.a.
Foglalkoztatottak számának változása a nemzetgazdaságban (előző év azonos időszaka = 100%)	99,2 ⁽¹⁾	100,0 ⁽¹⁾	100,7 ⁽¹⁾	103,9 ⁽³⁾
Alkalmazásban állók száma a feldolgozóiparban	683,5 ⁽⁴⁾	686,3 ⁽⁴⁾	703,6 ⁽⁴⁾	741,8 ⁽⁵⁾
Alkalmazásban állók a nemzetgazdaságban	2551,5 ⁽⁴⁾	2508,8 ⁽⁴⁾	2519,6 ⁽⁴⁾	2693,1 ⁽⁵⁾
Az alkalmazásban állók számának változása a feldolgozóiparban (előző év azonos időszak = 100%)	94,8 ⁽⁴⁾	100,4 ⁽⁴⁾	102,5 ⁽⁴⁾	101,1 ⁽⁵⁾
Az alkalmazásban állók számának változása a nemzetgazdaságban (előző év azonos időszak = 100%)	92,5 ⁽⁴⁾	98,3 ⁽⁴⁾	100,4 ⁽⁴⁾	100,6 ⁽⁵⁾
Beruházások				
Beruházások volumenindexe a feldolgozóiparban (előző év = 100%)	115,8 ⁽⁸⁾	109,0 ⁽⁸⁾	123,2 ⁽⁸⁾	111,7 ⁽¹¹⁾
Beruházások volumenindexe a nemzetgazdaságban (előző év = 100%)	105,2 ⁽⁸⁾	108,5 ⁽⁸⁾	111,4 ⁽⁸⁾	106,6 ⁽¹¹⁾
Árak				
Belföldi árak a feldolgozóiparban (előző év december = 100%)	122,3 ⁽¹²⁾	117,8 ⁽¹²⁾	108,6 ⁽¹²⁾	104,3 ⁽¹³⁾
Külpiazi árak az iparban (előző év december = 100%)	119,7 ⁽¹²⁾	119,5 ⁽¹²⁾	112,5 ⁽¹²⁾	103,0 ⁽¹³⁾
Termelői árak az iparban (előző év december = 100%)	121,8 ⁽¹²⁾	120,4 ⁽¹²⁾	111,3 ⁽¹²⁾	104,4 ⁽¹³⁾

Források: 1: Magyar statisztikai zsebkönyv, '98, 27. o.

2: Magyar statisztikai zsebkönyv, '98, 27. oldala alapján

3: árpilis-júniusi adatok. Forrás: Statisztikai Havi Közlemények 1999/6, 25-26. o.

4: január-decemberi adatok. Forrás: Statisztikai Havi közlemények 1997/1-2, 1997/12 és 1998/12. 13-14, 13-14 és 16-17. oldal.

5: április-júniusi adatok. Forrás: Statisztikai Havi közlemények 1999/6, 16-17.

6: Munkaügyi Kutatóintézet: A munkaerőpiac keresletét- és kínálatát alakító folyamatok, Budapest 1999. április, 19. o.

7: Magyar statisztikai zsebkönyv, '97, 288. o.

8: Magyar statisztikai évkönyv 1997, 286. o.

9: A KSH jelenti 1996/6. 69. o.

10: 1999. I. negyedévben, 1998. I. negyedévhez képest. Forrás: A KSH jelenti 1996/6. 69. o.

11: 1999. I. félévben, 1998. I. félévhez képest. Forrás: A KSH jelenti 1996/6. 73. o.

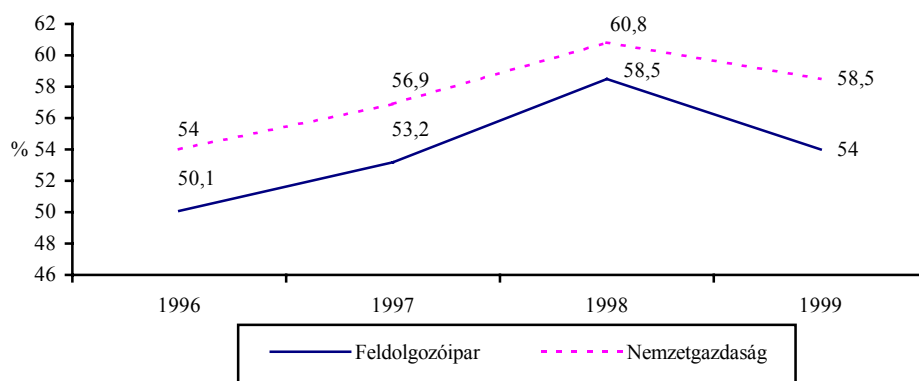
12: január-decemberi adatok. Forrás: Statisztikai Havi Közlemények 1999/6, 75. o.

13: január-júniusi adatok. Forrás: Statisztikai Havi Közlemények 1999/6, 76. o.

M9. A gazdasági szervezetek várakozásai és helyzete a feldolgozóiparban és a nemzetgazdaságban az Országos Munkaügyi Módszertani Központ felvételei alapján

M9.1. ábra

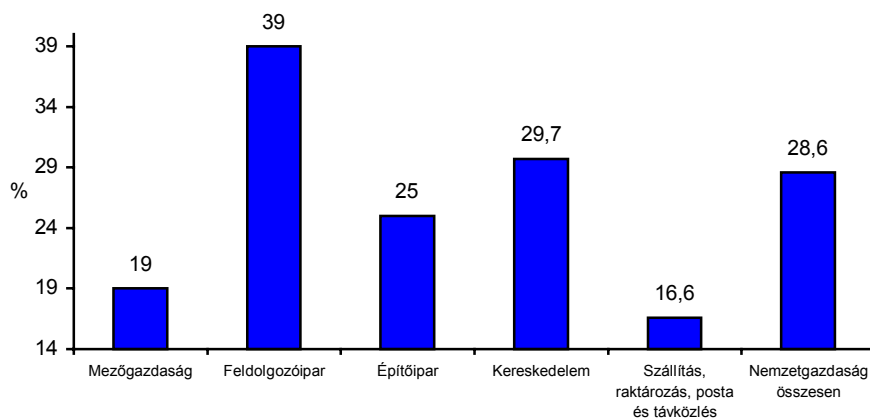
A 80% feletti kapacitáskihasználtsággal működő cégek aránya a feldolgozóiparban és a nemzetgazdaságban 1996-1999 között, adott év első félévében, %

Forrás: OMMK: Rövidtávú munkaerőpiaci prognózis 1999. II. félév, 1.2. tábla.

M9.2. ábra

A rendelésállomány 1999. II. félévében várható változása, %

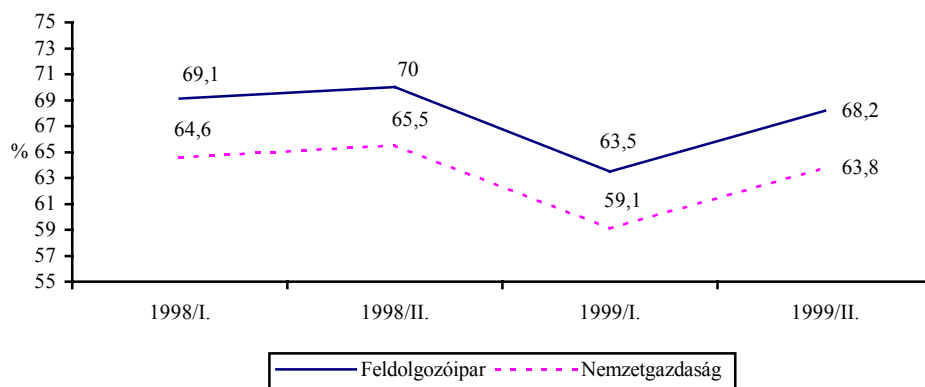

Megjegyzés: az ábrán a 'növekvő' és a 'csökkenő' válaszok arányainak különbségeit mutató egyenleg statisztika értékeit ábrázoljuk.

Forrás: saját számítás az OMMK: Rövidtávú munkaerőpiaci prognózis 1999. II. félév, 5.2. táblája alapján.

M9.3. ábra

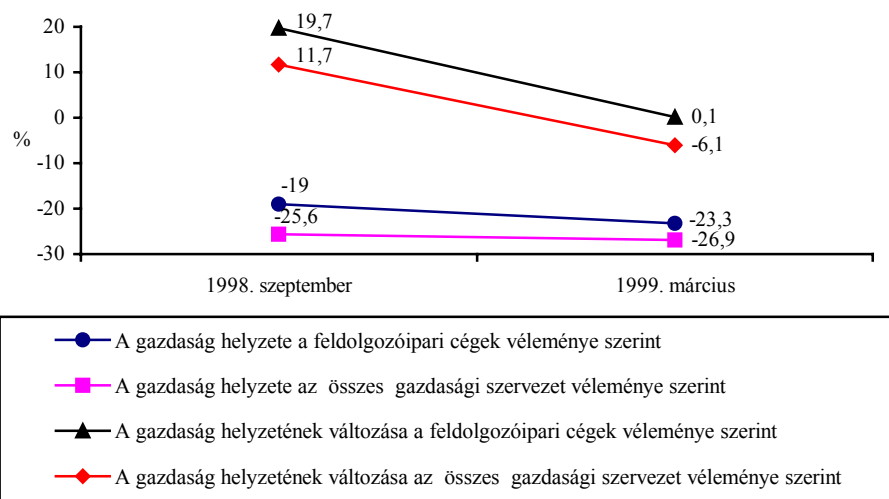
A növekvő nettó árbevételre számító gazdálkodók aránya a feldolgozóiparban és a nemzetgazdaságban 1998-1999, %

Forrás: OMMK: Rövidtávú munkaerőpiaci prognózis 1999. II. félév, 6.2. tábla

M9.4. ábra

A magyar gazdaság helyzetének és a helyzet változásának megítélése a feldolgozóipari cégek és az összes gazdálkodó szervezet szerint 1998-1999, %

Megjegyzés: az ábrán a 'jó (javuló)' és a 'rossz (romló)' válaszok arányainak különbségeit mutató egyenleg statisztika értékeit ábrázoljuk.

Forrás: saját számítás az OMMK: Rövidtávú munkaerőpiaci prognózis 1999. II. félév, 9.1. és 9.2. táblája alapján.

M10. A beruházások finanszírozásában a nyereség és/vagy amortizáció felhasználásának logisztikus regressziós becslése

	Függő változó = CF			
Ágazati csoportok				
Élelmiszeripar, textilipar, fa- és papíripar	0,99	1,11	1,12	1,20
Vegyipar, nemfém ásványi term., kohászat, egyéb feldolgozóipar	1,03	1,02	1,01	1,06
Gépipar (referencia)	-	-	-	-
Létszám				
50 fő alatt	0,77	0,66	0,86	0,65
51-100 fő	0,78	0,99	0,72	0,90
101-300 fő	1,11	1,04	1,10	1,02
301 fő (referencia)	-	-	-	-
Külföldi többségi tulajdon	0,56*	0,63 ⁺	0,45**	0,50*
Nyereséges volt 1998-ban	3,15**	-	-	-
Nyereséges lesz 1999-ben	-	3,82**	-	-
Árbevétel arányos eredmény 1998-ban				
Nem volt nyereséges	-	-	0,39**	-
Legfeljebb 1,82 %	-	-	0,63 ⁺	-
1,82 – 4,69 %	-	-	0,90	-
4,69 – 8,57 %	-	-	1,51	-
Magasabb, mint 8,57 % (referencia)	-	-	-	-
Várható árbevétel arányos eredmény 1998-ban				
0,35 % alatt	-	-	-	0,53*
0,35 – 2,22 %	-	-	-	0,51*
2,22 – 4,60 %	-	-	-	1,02
4,60 – 8,00 %	-	-	-	1,40
Magasabb mint 8,00 % (referencia)	-	-	-	-
N	274	251	271	251
-2 log likelihood	357,657	329,227	339,708	320,689
Khi ²	21,472**	18,729**	35,354**	27,266**
Pseudo R ²	0,0566	0,0538	0,0943	0,0784

Megjegyzés: A cellákban az exp (b) értékeit közöljük, ami azt mutatja, hogy a magyarázó változó egy egységnyi változása milyen mértékben változtatja a függő változó esélyhányadosát. CF értéke 1, ha a nyereség, és/vagy amortizáció a válaszadó véleménye szerint 'jelentős', vagy 'nagyon jelentős' szerepet játszik a vállalkozás beruházásainak finanszírozásában, különben 0.

+: $p < 0,1$

*: $p < 0,05$

** $p < 0,01$

M11. A hosszú és rövidlejáratú bankhitelek összes forráson belüli arányának rendezett logit becslése

	Függő változó = BHA	
Ágazati csoportok		
Élelmiszeripar, textilipar, fa- és papíripar	0,43	0,29
Vegyipar, nemfém ásványi term., kohászat, egyéb feldolgozóipar	0,56 ⁺	0,54 ⁺
Gépipar (referencia)	-	-
Létszám		
0 fő alatt	-1,02 [*]	-0,95 ⁺
51-100 fő	-1,25 ^{**}	-1,22 ^{**}
101-300 fő	-0,94 ^{**}	-0,81 ^{**}
301 fő (referencia)	-	-
Külföldi többségi tulajdon	-0,34	-0,45 ⁺
Nyereséges volt 1998-ban	-0,38	-
Nyereséges lesz 1999-ben	-	-0,00
1. vágópont	-1,61	-1,40
2. vágópont	-0,70	-0,43
3. vágópont	0,26	0,48
4. vágópont	1,70	1,98
N	270	248
Log likelihood	-400,1341	-370,552
Khi ²	30,45 ^{**}	23,57 ^{**}
Pseudo R ²	0,0367	0,0308

+ : $p < 0,1$

* : $p < 0,05$

** : $p < 0,01$

Megjegyzés: BHA értékei:

- 1, ha nincsenek (rövid, vagy hosszúlejáratú) bankhitelek
- 2, ha ezek aránya az összes forráson belül nem éri el a 10%-ot
- 3, ha ezek aránya az összes forráson belül 10-24% közötti
- 3, ha ezek aránya az összes forráson belül 25-49% közötti
- 4, ha ezek aránya az összes forráson belül legalább 50%

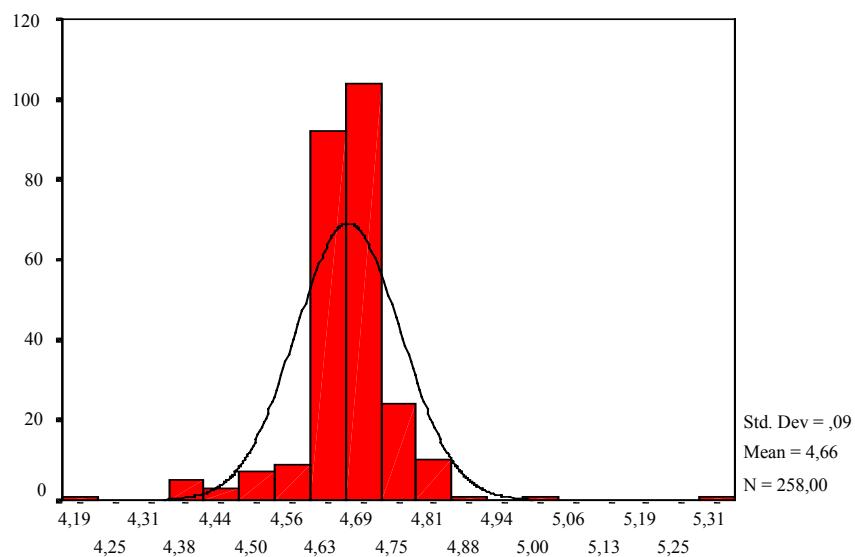
M11.1. táblázat

A cégek megoszlása a rövid és hosszúlejáratú bankhiteleknek az összes forráson belüli aránya (BHA) szerint a TOP99/1 felvételben és az 1996-os mérlegek alapján, %

BHA	TOP99/1	Mérlegek [*]
Nincs hitel	31,8	34,7
Legfeljebb 10%	20,1	20,6
10 – 24%	19,4	23,8
25 – 49%	19,7	16,5
Legalább 50%	9,0	4,5
Összesen	100,0	100,0
N	289	909

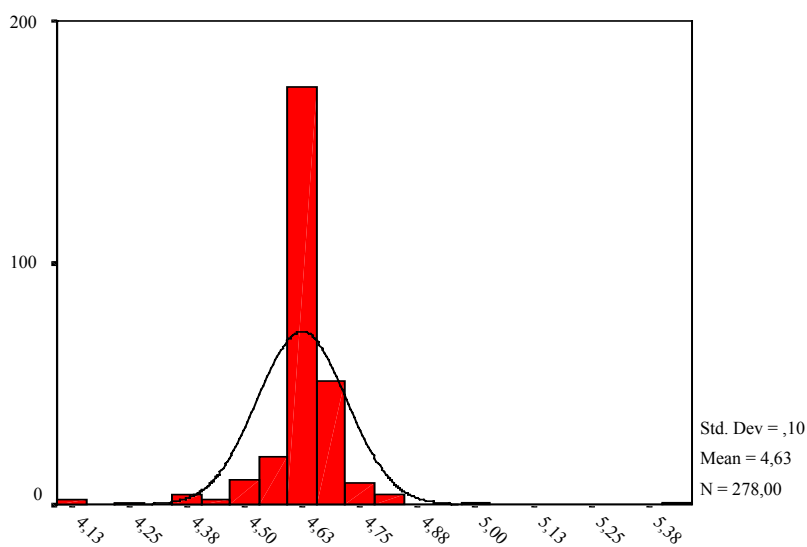
*: A legalább 50 főt foglalkoztató, 150 millió forintnál nagyobb exportárbevételt elérő cégek körében.

M12. A cégek megoszlása az export és a belföldi árak emelkedésének logaritmususa szerint (hisztogram)

LNPRD

LNPRD: a belföldi árak becsült növekedésének logaritmususa

LNPRE

LNPRE: az export árak becsült növekedésének logaritmususa

A sorozatban már megjelent:

Tóth I. J.: A legnagyobb feldolgozóipari cégek helyzete és kilátásai 1998-1999, Konjunktúra Kutatási Füzetek 1. szám, 1999. március, 48 o.

A szerző a témához kapcsolódó munkái magyarul:

„A magyar vállalkozások exportképességét befolyásoló tényezők empirikus elemzése”, *Külgazdaság*, 1998, XLII. évf. november, 4-21. o.

Vállalkozások készpénztartási szokásai és házipénztárának állománya, Magyar Nemzeti Bank, 1998, Műhelytanulmányok, 15.szám, 92. o.

„A magyar vállalkozások piaci kapcsolatai és rövid távú kilátásai”, *Külgazdaság*, 1998, XLII. évf. szeptember, 30-55 o.

„Vállalkozások tulajdonosi kapcsolatai Magyarországon 1992-1996 között”, *Közgazdasági Szemle*, 1998, XLV. évf., június, 591-615. o.

„Vállalatok pénzügyi fegyelme és növekedési képessége az átalakuló gazdaságban”, *Közgazdasági Szemle*, 1998, XLV. évf., 12. szám. december, 1126-1140. o.

„A magyar vállalkozások adózási magatartása és pénzügyi fegyelme”, *Külgazdaság*, 1999, XLIII. Évf. 1. szám, 29-55. o. (Társszerző: Semjén András)

„Magyar vállalatok árképzési gyakorlata”, *Bankszemle*, 1999, XLIII. évf. 3- szám, 26-41. o. (Társszerző: Vincze János)

„Lehet-e hinni a vállalati felvételekre alapozódó empirikus közgazdasági kutatások eredményeinek?”, *Statistikai Szemle*, 1999, október-november (megjelenés alatt, társszerző: Vincze János)